

TIJDING

1979/1

KRONIEK VAN DE HEEMKUNDEKRING T ZUIDKWARTIER

HEEMKUNDIGE KRING

"HET ZUIDKWARTIER"

opgericht

27 maart 1977

De heemkundige vereniging "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevend of politiek doel.

Ze neemt t.o.v. alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkgebied omvat de Gemeenten Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht en heeft als zetel de Volksabdij O.L.V. ter Duinen te Ossendrecht.

Wat zij beoogt is vervat in onderstaande doelstellingen:

1. Zij beoogt te zijn een culturele instelling zonder winstgevend of politiek doel binnen de Zuidwesthoekgemeenten.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis.
3. Het beoefenen van genealogie, naamkunde en topografisch onderzoek.
4. Het vastleggen en verklaren van dialecten binnen de streek.
5. Het vastleggen van al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, gezegden, uitdrukkingen enz.
6. Het stimuleren tot instandhouding van oude ambachten.
7. Het organiseren van lezingen met heemkundige strekking.
8. Het ijveren voor het behoud van cultuur-historische activiteiten.
9. Het stimuleren tot in stand houding van folkloristische activiteiten.

10. Het inrichten en inventariseren van een oudheidkamer met antieke afbeeldingen, voorwerpen en recente waardevolle zaken, zoals vaandels, bidprentjes e.d.
11. Het samenstellen (inrichten) en beheren van een kleine bibliotheek voor algemeen oriënterende werken, waaronder ook uitgaven van de in de omgeving existierende kringen met een gedegen bronvermeldingssysteem.
12. Het beoefenen en ter kennis brengen van geologisch, bodemkundig, waterhuishoudkundig en geomorfologisch onderzoek.
13. Het uitgeven van een periodiek betreffende haar activiteiten aan haar leden.
14. Datgene te doen en te bevorderen wat in een heemkundig kader valt te plaatsen.

Bestuur:

Het bestuur bestaande uit leden/vertegenwoordigers van genoemde gemeenten is thans tot 1 mei 1979 als volgt samengesteld:

A.J. Pijnen, Voorzitter,
Huybergseweg 51, Hoogerheide. Tel. 01646-2895

G. Backx, Secretaris Externe Zaken,
Flemingstraat 1, Hoogerheide. Tel. 01646-2333

Mej. M. Bastiaanse, Secretaresse Interne Zaken,
Antwerpsestraat 47, Putte. Tel. 01645-2794

A. Mattheussens, Penningmeester,
Aanwas 27, Ossendrecht.

Mevrouw C. Bolders-v. Dooren, Vogelenzang 3, Ossendrecht.

Broeder A. Franken, O.L.V. ter Duinenlaan 199, Ossendrecht.

R. Kuylen, Langeweg 2, Woensdrecht.

J. v. Loon, Kon. Wilhelminastraat 22, Ossendrecht, Tel. 01647-2782

P. Sloven, Fr. Halsstraat 64, Bergen op Zoom.

Het dagelijks bestuur bestaat uit voorzitter, secretariaat en penningmeester.

Inhouds opgave:

	<u>pagina</u>
1.Heemkundige Vereniging Het Zuidkwartier	1,2
2.Inhoudsopgave	3
3.Ledenlijst	4 t.e.m.6
4.Woensdrecht in Oude Wegen IV	7 t.e.m.11
5.Hekserij te Ossendrecht	12 t.e.m.14
6.De Heide II, De Fauna	15 t.e.m.19
7.Van Den Lange Wab	20/21
8.Joannes Baptista Krüger † 1879	22 t.e.m.36
9.Bier	36 t.e.m.40
10.Een Zware Jongen Te Huijbergen	41 t.e.m.48
11.Wetenswaardigheden van een Dorpskronieker	49 t.e.m.54

+o+o+o+o+o+o+o+o+o+

Nieuwe leden kunnen zich opgeven d.m.v. storting van de jaarcontributie van f 20,-- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht no. 140521437, Girono. bank 1107397.

Zij ontvangen hiervoor tevens drie maal per jaar "Tijding", een tijdschrift samengesteld en uitgegeven door de vereniging. (Losse nummers zijn te verkrijgen ad. f 5,-- per stuk).

De redactieraad van "Tijding" wordt gevormd door:

A.J. Pijnen, Huybergseweg 51, Hoogerheide.

J. v. Elzaker, Verlengde Duinstraat 2, Hoogerheide en

J. Rijsdijk, v.d. Moerstraat 7, Hoogerheide, die de vormgeving verzorgt.

Het redactieadres is: Huybergseweg 51, Hoogerheide.

Lidmaatschap:

Inlichtingen: betreffende het lidmaatschap kunnen ingewonnen

worden bij: Mej. M. Bastiaanse

Secr. Interne Zaken

Antwerpsestraat 47

Putte

Tel. 01645-2794 na 18.00 uur.

HEEMKUNDEKRING HET ZUIDKWARTIER.

Ledenlijst per 1 februari 1979.

Adriaansen, B.	Burg.Voetenstraat 1	4641 JA	Ossendrecht
Asselbergs, A.	v. Overstratenlaan 18	4611 DM	Bergen op Zoom
Backx, G.	Flemingstraat 1	4631 LJ	Hoogerheide
Bastiaanse, Mej. M.	Antwerpsestraat 47	4645 BB	Putte
Beens, H.	Koppelstraat 1a	4645 RD	Putte
Beens-Beeck v., Mevr. M.	Koppelstraat 1a	4645 RD	Putte
Bergh, v.d. L.	Aviollandalaan 29	4631 RP	Hoogerheide
Bolders-Dooren v., Mevr. C.	Vogelenzang 3	4641 JK	Ossendrecht
Brooymans, W.	Langeweg 3	4631 PS	Woensdrecht
Brunt, H.T.	Ossendrechtseweg 54	4631 BD	Hoogerheide
Bussche v.d, P.	Kromstraat 3	4631 KH	Hoogerheide
Buys, A.	Bossestraat 11	4631 RG	Woensdrecht

Cogels, Jhr. P.H.	Groote Meer 1	4641 RS Ossendrecht
Diejen v.-Montree, E	Raadhuisstraat 100	4631 NH Hoogerheide
Dooren v. J.	Kon.Wilhelminastraat 17	4641 GR Ossendrecht
Driedijk, J.	Oude Postbaan 8	4645 GT Putte
Eerden v.d.-Roem, Mevr	Putseweg 40	4631 CN Hoogerheide
Elsäcker, v.J.	Neerland 18	4614 GD Bergen op Zoom
Elzakker, v.J.	Verlengde Duinstraat 2	4631 HS Hoogerheide
Elzakker, v.P.	Antwerpsestraatweg 10	4631 NL Hoogerheide
Feiken-Bouten, Mevr.C.	Bleriotlaan 24	4631 HV Hoogerheide
Flipsen, C.	Tuinstraat 10	4631 VR Woensdrecht
Franken, A.	O.L.V.ter Duinenlaan 199	4641 RM Ossendrecht
Geem, v.O	C.Huysmanslaan 46 bus 5	2000 Antwerpen(B)
Goossens, A.	St.Martinusstraat 18	4715 AH Rucphen
Greef, de W.	Aanwas 47	4641 JG Ossendrecht
Hal, v..J.	Handekenskruid 44	4635 BJ Huybergen
Hasselt, v.A.	Pr.Bernhardstraat 5	4645 HT Putte
Hasselt, v. Mevr.	Pr.Bernhardstraat 5	4645 HT Putte
Heeren, M.	O.L.V.ter Duinenlaan 199	4641 RM Ossendrecht
Hemke, G.	Hamiltonlaan 11	4631 NX Hoogerheide
Hoeckx, C.	Bredestraat 7	4635 RK Huybergen
Hoogeveen, Mevr	Handekenskruid 3	4635 BH Huybergen
Hubers Assenraad, v.J.	Canadalaan 11	4631 NT Hoogerheide
Hugens, D.	O.L.V.ter Duinenlaan 10	4641 HE Ossendrecht
Hugens-Verbrugge, A.	O.L.V.ter Duinenlaan 10	4641 HE Ossendrecht
Jacobs, H.	Putseweg 3	4631 CH Hoogerheide
Jacobs, P.	Calfven 12, Berghoeve	4641 RB Ossendrecht
Jansen, L.	Hoeve Calfven 42	4641 RB Ossendrecht
Janssens, B.	Onderstal 6	4631 NP Hoogerheide
Janssens, A.	St. Dionysiusstraat 43	4645 HJ Putte
Juyn, H.	Dorpsstraat 65	4631 TN Woensdrecht
Kaam v.-Zanden v.d., Mevr.	Ossendrechtseweg 18	4631 BC Hoogerheide
Kar, v.d. Mevr.	Antwerpsestraatweg 23	4631 NK Hoogerheide
Keyzer de, Mevr.	Schapendreef 20	4631 BL Hoogerheide
Kools-Oerlemans, Mevr	Fortuinstraat 4	4611 NN Bergen op Zoom
Kuylen, R	Postbus 36	4630 AA Hoogerheide
Loon, v.J.	Kon.Wilhelminastraat 22	4641 GS Ossendrecht
Looyen, L.	p/a Gemeentehuis, Canadapl.1	4635 AZ Huybergen
Lijmbach, L.	Rijzendeweg 12	4631 TX Woensdrecht
Mattheussens, A.	Aanwas 27	4641 JE Ossendrecht
Meel, v.C.	Piet Heinstraat 6	4625 EB Bergen op Zoom
Meeuwissen, C.	Moriaansdreef 110	4645 GL Putte
Minnebach, B.	Nieuweweg 32	4631 TG Hoogerheide
Moison, Mevr.	Plesmanlaan 21	4631 JJ Hoogerheide
Mous, Mej.D.	Dokterstraat 23	4641 HS Ossendrecht
Mous, L.	Markt 4	4641 HR Ossendrecht
Mouws, Drs A.M.	Oeverkruid 8	4635 BG Huybergen
Nelen, J.	Boudewijndonk 8	4707 VZ Roosendaal
Nelen-Elzakker, v. Mevr. L.	Boudewijndonk 8	4707 VZ Roosendaal

Noordhuizen, S	Middelweg 28	2242 BL Wassenaar
Nijs, de J.	Café De Kroon, Dorpsstraat 45	4631 TN Woensdrecht
Nijssse-Steketee, Mevr. C.	Canadalaan 13	4631 NT Hoogerheide
Opdorp, v.C.	Pr.Clausstraat 3	4631 LZ Hoogerheide
Ots-Jansen, Mevr.	Kloosterstraat 14	4631 KG Hoogerheide
Pals, H.	Bossestraat 33	4631 RG Woensdrecht
Pater Juvenalis	J.F.Willemstraat 24	2650 Boom (B)
Peeters, B.	Von Weberlaan 16	4702 HK Roosendaal
Pijnen, A.J.	Huybergseweg 51	4631 GD Hoogerheide
Pijnen, A.L.M..	Huybergseweg 51	4631 GD Hoogerheide
Pijnen, L.	v.d.Duynspolder 4	4631 PX Woensdrecht
Raaymakers, H.	Kerkstraat 9	4725 AH Wouwse-Plantage
Rijsdijk, J.	v.d.Moerstraat 7	4631 CX Hoogerheide
Schoonhoven, Ir J.	Nederheide 20	4631 TJ Hoogerheide
Sloven, P.	Fr.Halsstraat 64	4625 BV Bergen op Zoom
Sneep, Mevr. W.	Bloemendaal 55	Bergen op Zoom
Suijkerbuijk, C.	Putseweg 9	4631 CH Hoogerheide
Suijkerbuijk, E.	Raadhuisstraat 114	4631 NJ Hoogerheide
Suijkerbuijk, J.	Raadhuisstraat 114	4631 NJ Hoogerheide
Timmermans, L.	Duinstraat 36	4631 KV Hoogerheide
Verbeek, A.	O.L.V.ter Duinenlaan 10	4641 HE Ossendrecht
Verbiest. L.	Trambaan 73	4641 PG Ossendrecht
Verpraat, P.	Heidestatiestraat 25	2180 Kalmthout (B)
Verswijveren, W.	Dorpsstraat 82	4661 HR Halsteren
Vos, de E.	Molenstraat 56	4641 BE Ossendrecht
Vos, de Mevr.	Molenstraat 56	4641 BE Ossendrecht
Wajon, Mevr.	Dennenlaan 30	4631 BH Hoogerheide
Weijgert, v.d.H.	Huybergseweg 48	4631 GG Hoogerheide
Willemse-Prinsen, J.	Rubertstraat 29	4631 EA Hoogerheide
Willemse, A.	Rubertstraat 29	4631 EA Hoogerheide
Wit de -Lierop v. Mevr.	Heuvelweg 5	4641 SC Ossendrecht
Ydo, H.	Dennenlaan 47	4631 BJ Hoogerheide
Ydo, Mevr.	Dennenlaan 47	4631 DJ Hoogerheide
Archief Stadsbibliotheek		
"Taxandria"	Stadhuis, Grote Markt	2300 Turnhout (B)
Bibliotheek Erasmus	Huybergseweg	4631 GE Hoogerheide
Gemeentearchief B.o.Zoom	St.Annastraat 6	4611 TN Bergen op Zoom
Instituut voor		
Dialectologie, Volkskunde		
en Naamkunde		
Kon.Ned.Akademie v.		
Wetenschappen	Keizersgracht 569-571	1017 DR Amsterdam-C
V.V.V.	Hoogstraat 2	4611 MT Bergen op Zoom

De Veerweg.

Loop van de Dorpsstraat Woensdrecht tot aan het Marktje.

De naam is officieel vastgesteld in 1960, maar, de straat als zodanig is al heel oud, hij komt al voor op een kaart van Adan van 1741 1).

Op de hoek met de Dorpsstraat staat naar men zegt het oudste huis van Woensdrecht, thans bewoond door de familie Musters-van Gemert.

Er is geen enkel bewijs voor de veronderstelling, dat de weg leidde naar een overzetveer naar Zuid-Beveland al lijkt het denkbeeld aantrekkelijk.

Een eventueel veer moet al heel lang verdwenen zijn, aangezien de aangrenzende polder in 1685 al ingedijkt werd en dat niet voor de eerste keer.

1) Gemeente archief Woensdrecht.

De Vossenweg.

Loopt van de Beukendreef tot aan de Fianenstraat.

In de 16e eeuw heette een deel van de Vossenweg Grippe, hij liep niet verder dan tot aan het Hoekselaag wat een slikkegebied was 1). Vanaf het oostelijk gelegen hoogland dat rijk aan vennen was, liep het water westelijk in de richting van de Schelde, kruiste de Antwerpsestraatweg bij de mussepot (thans bij landgoed Mattenburgh) en verderop de Vossenweg (zie hiervoor rekening van Willem Huijbrechts). De waterloop is thans geheel verdwenen. In het landschap is nog duidelijk de brede geul die het water uitsliep te zien bij voornoemd landgoed.

Of Vos in Vossenweg genoemd is naar de familienaam Vos, of naar het dier Vos blijft voorlopig nog onzeker.

1) blz. 56 van de vijf oude heerlijkheden in de gemeente Woensdrecht door W.A. van Ham.

De Wipstraat.

Loopt door het gebied gelegen zuid-westelijk van het Zandfort, beginnend even voorbij het café Rustwat.

Op dit terrein was vroeger de wip van een schuttersgilde.

Vanaf het Zandfort kan men op twee plaatsen de Wipstraat inslaan, de eerste ligt bij Rustwat en leidt naar een kruising, rechts komt men via een bruggetje in de Nijverheidsstraat, links gaande treft men weer een kruising, slaat men hier rechtsaf dan ziet men een bord doodlopende weg, zou men hier verder gaan dan bereikt men het terrein waar vroeger de wip stond, gaat men links dan komt men weer op het Zandfort. Dit weggetje is de eerder genoemde tweede ingang van de Wipstraat.

De naam is officieel vastgesteld op 28 september 1971 1).

1) Gemeente archief Woensdrecht.

De Wouwbaan.

Loopt van de Raadhuisstraat tot aan een toegangspoort van het Vliegveld Woensdrecht.

Zoals de naam reeds zegt was het de baan naar Wouw. Door de aanleg van het vliegveld in de jaren 30 loopt hij nu dood. In verband met de aanleg van voornoemd vliegveld, is o.a. de Wouwbaan verhard. Dit geschiedde tijdens het bewind van burgemeester Rubert. Voor die tijd lag er een verhard fietspad, dit was in 1918 door J.R.Hussaarts voor de som van 377 gulden aangelegd 1).

Aangezien in de periode tussen de 2 wereldoorlogen voor het berijden van de provinciale wegen o.a. de weg naar Bergen Op Zoom een fietskaart vereist was die f 2,50 per jaar kostte, maakte men graag gebruik van de gratis Wouwbaan om naar Bergen Op Zoom te fietsen.

In het pondboek gemeente Woensdrecht van 1772 wordt de Wouwbaan genoemd "weg naar de steenhoven" 2) aan deze baan heeft ongetwijfeld een steenhoven (veldoven) gestaan. Waar hij toentertijd deze naam aan ontleende.

1) Gemeente archief Woensdrecht.

2) Oud Archief gemeente Woensdrecht.

De IJsberg.

Loopt vanaf de Nederheide + 100 m. naar het westen evenwijdig met de Nieuweweg-Dorpsstraat, de weg loopt dood. De straat is van 1960 en kreeg toen officieel zijn naam 1). De benaming voor dit gebied is al veel ouder en bij generaties bekend.

De verklaring voor de naam is dezelfde als die van het slikgat (zie Nederheide) : in de winter veranderde het slik namelijk in ijs. Het wegdek was glad en aan de hoge kanten van de weg hingen ijspegels.

De hoge zijkanten van de weg die uit leem bestonden, werden namelijk door de bevolking uitgehold, de leem werd o.a. gebruikt om de pot van de plattebuiskachel vuurvast te maken. Het water dat niet in de leem kon zakken en aan de kanten naar buiten sijpelde vormde bij vorst ijspegels. Een oudere bewoner van Woensdrecht die ons dit vertelde wist ook nog dat hij als schooljongen daar dagelijks langs komende menige ijspegel al likkende heeft verorbert. Sommigen denken aan Isisberg (Germ.Godin) vlg. Schönfeld wat we gevoeglijk kunnen vergeten.

Wanneer Schout Melis Bleck 1528-1541, Schout van Woensdrecht het heeft over den Coudenbergh, heeft hij het meer dan waarschijnlijk over den IJsberg.

1) Gemeente archief Woensdrecht.

2) Verdam Middelnederlandshandwoordenboek 1976, blz. 640.

Het Zandfort.

Loopt van de Antwerpsestraatweg tot aan de ingang van het vliegveld Woensdrecht. In 1938 was men voornemens deze weg Prinses Beatrixstraat te noemen, doch deze naam is al na een paar jaar om de eerder vermelde redenen afgeschaft moeten worden. De naam Zandfort had vroeger betrekking op het gehucht. De bewoners toentertijd voelden zich de underdog tegenover die in het dorp Hoogerheide en Woensdrecht woonden. Enkele oudere bewoners van Hoogerheide en Woensdrecht wisten ons te vertellen, dat als je het aan de stok kreeg met een van het Zandfort je er spoedig 10 op je nek had zitten.

Gelukkig is deze situatie van de baan, nu behoort het Zandfort tot een der mooiste plekjes van onze gemeente om te wonen en te leven.

Fort is o-1 een verbastering van voorde dat doorwaadbare plaats betekent (bijv. in Coevorden) in een zandrijk gebied. Ook in Zandvoort vinden we dit woord terug. In verband hiermede is het wel interessant dat oudere bewoners onzer gemeente nog van vroeger weten dat ter hoogte van de splitsing Oude stede-Zandfort het een zeer nat en drassig gebied was. Op een kaart van W.A. van Ham komt een waterloopje van de Koije moeren dat het Zandfort kruist terhoogte van voornoemde splitsing 1).

Het woord Fort in de betekenis van provisorische versterking mogen we echter niet geheel uitsluiten ofschoon hiervoor geen aanwijzingen gevonden zijn.

Op 3 maart 1920 verzoekt A. Besters de gemeenteraad een fietspad van koolas aan te mogen leggen vanaf het Zandfort tot aan de harde weg bij het pannenhuis. De bewoners zullen zelf de koolas er naar toe kruien dus het kost de gemeente niet veel, het wordt aangenomen door de raad 2).

De naam is officieel vastgesteld in 1951.

- 1) blz. 40-41 van de vijf oude heerlijkheden in de gemeente Woensdrecht door W.A. van Ham.
- 2) Gemeente archief Woensdrecht.

De Zeeuwseweg.

Loopt van de Antwerpsestraatweg tot aan de grens met de provincie Zeeland.

De thans rustige weg is niet zo oud, althans het gedeelte van het spoorweg-viaduct tot aan de grens met Zeeland. Op een kaart van landmeter Smulders uit het jaar 1669 noemt men hem de Buijtenbergscheweg 1). Naar het heuvelachtige terrein waar men buitenom ging. De Buijtenberg is een van oudsher bekend toponiem bij de plaatselijke bewoners en gebruikers van het land daaraan gelegen. De heer H. Pals wist ons te vertellen dat een verhoging in het perceel grond van Rens en Jac Uitdewilligen gelegen in de bocht bij korteven richting Zeeland rechts van de weg het overblijfsel is van de grotendeels afgegraven buijtenberg.

Op de topografische kaart van 1836 heet het stuk weg van korteven tot aan de langeweg Kortevenscheweg.

Met de aanleg van de spoorlijn naar Zeeland tussen 1860-1870 heeft men veel zand gebruikt en naderhand toen Zeeland over de weg bereikbaar werd lag het voor de hand de buijtenberg die deel uitmaakte van de Brabantse wal op te scheppen en te reduceren tot een flinke molshoop.

In een raadsverslag van 7 december 1917 zegt de heer Goris dat hij heeft vernomen dat aan "den nieuwen keiweg" bij Korteven woonwagens worden geplaatst waarvan de bewoners veel last ondervinden 2).

De naam is officieel vastgesteld op 25 oktober 1968.

- 1) Gemeente archief Bergen Op Zoom.
- 2) Gemeente archief Woensdrecht.

In deze vierde uitgave van onze kroniek komen we aan het einde van de behandeling van de oude wegen binnen Woensdrecht in alfabetische volgorde. We hebben 43 wegen beschreven waarvan we mogen veronderstellen dat zij een respectabele ouderdom bezitten, namelijk tussen de 100 en 700 jaar.

Met de beschikbare middelen en de gegevens welke ons ter dienste stonden, hebben wij getracht een zo goed mogelijke beschrijving en verklaring van de namen der wegen te geven.

Het ligt in de bedoeling om hierna de oude wegen van Ossendrecht te behandelen. Wij maken van de gelegenheid graag gebruik om leden die zich bij onze werkgroep zouden willen aansluiten aan te sporen dit te doen. Vooral ook bewoners van Ossendrecht. Wij hopen dat leden die leuke of minder leuke voorvallen die verband houden met wegen of straten weten, de moeite willen nemen die aan ons medeteden.

Uit onze ervaring blijkt dat heel veel ongeschreven geschiedenis opgesloten is bij de mensen. Hoe meer wij kunnen publiceren des te groter is de kans dat deze kennis voor het nageslacht bewaard blijft.

Met dank aan de heren C.Suijkerbuijk en L.Pijnen voor de gegevens die zij ons verstrekt hebben.

Hoogerheide februari 1979.

Werkgroep toponomie
J.v.d.Bussche
Mevr.Nijsse-Steketee
C.J.van Opdorp
A.Pijnen.

HEKSERIJ TE OSSENDRECHT.

Hekserij rond de eeuwwisseling, verteld door een vijftigjarige inwoner van Ossendrecht. Op band opgenomen en letterlijk van de band neergeschreven.

Nou, nou za'k oew ies un vertelseltje vertellen da vroeger gebeurde ies van mijn grutvaoder ai! Die ad oep un plaats gewerkt en toen 's nachts toen laag ie ien bed en ai moes er uit veur te gaon plassen en toen sprongen er allemaol kenijnen uit z'n guulp en nou docht ie dat ie bai un twoverheks gewaarkt oi. En da moet waor gebeurde zijn wur, mar iek zeg, iek noem gen naomen ai!

Dan zijn d'r ier nog meesen gewiest, die woonden ier ien Ossendrecht en die was getrouwd en die man adien ze wok vast en die adden naor Kalmetout gewiest naor de wiette poeters. Nou kwaamen ze oep de Kalmetoutseweg en nou da peirdje daor zullie meeje wegreejen meeje da geraike, da, da draoide ammel om en da reej nie dur. Toene.... toen kwaamen ze tuis en toen, die schwoonmoeder die zeeje; „jao mar moete gij nou nie ete? ” „Nei-je ” zei ie „ iek eb gen honger.” Mar ai oi bai de poeters daor spul meeje g'at wat ie ien z'n ete moes doen ai ! Enne un paor daogen naoderaand beterde die vent wer, mar nou at ze gen vat mjeer oep dieje vent. Witte wa ze nou gedaonoi? Nou ot ze d'r eige geit gepakt en nou 's nachts toen laag die geit ammel mar te jaanke ienne..... ien de stal en die z'ne kop was tuusse z'n achterste pwooten ag'um zo wult vouwen, dan kun d'um nie vouwen ai ! Mar die oi zai vast ai! Toe zeeje ze; zeun komt er ies uit want ut ies meeje oons geit nie goed.” „ Laot ze mar verrekke ” zeeje „Laot ze mar kapot gaon.” want die wies natuurlijk dat ie er af moes blijven, want dan oi z'um wer teruug g'ad ai ! Enne...enfin un bietje naoderaand toen liep die

schwoonmoeder bieten te bleite meej n'n jeele dieke biel ;
 di' ze d'r eige mwoci te pakken. Zo duus en dat ies waor
 gebeurd wur.

Nou, jao zo was ut dan nog ies ne tijd , dan was er ne
 vent en die reej meej un melkkarreke, meej un peirdje en
 ue karreke enne... nou kwam ie daar ien de buurt vanvanvan
 zo'n toverheks en toen liep er un wiel van z'n karreke en
 da wefke da stieng al meej ne sleutel en meej un neptang ien d'r
 aand want ze zeej: .. iek oi ut gedocht, iek oi ut gedocht !''

Jao ut ed ier zo gek gewierst ien Ostrecht, daar zaot un
 grwoot kenijn ien de tuin en nou dieje man, die schoot er
 oep en ai kon um nie raaken. Toen gieng ie teruug om n'n
 aandere kardoes en ai stook er un zielvere dubbeltje oep en
 schoot ie en toen riep da kenijn: ,, nou edde me !'' Saander-
 daogs liep die vrouw meej ne grwoote dieke doek om d're kop.
 Omdat de verhaaltjes over hekserij in het dialect geschreven
 zijn en omdat het wat onsamenhangend verteld is, zal het
 misschien voor velen moeilijk zijn dit te lezen en te begrij-
 pen. Daarom wil ik er een korte verklaring bij geven. In het
 eerste stukje vertelt die man over zijn grootvader. Die moest
 op 'n keer 's nacht uit zijn bed om te plassen en toen
 sprongen er allemaal konijnen uit zijn gulp. Hij dacht toen
 dat hij bij 'n toverheks had gewerkt. In het tweede stukje heeft
 hij het over een man die in Ossendrecht woonde en getrouwd
 was. Uit het verhaaltje blijkt dat zijn schoonmoeder 'n heks
 was, die hem in haar macht had. Om daar van verlost te wor-
 den reed hij, waarschijnlijk samen met zijn vrouw naar de
 witte paters in Kalmthout. Ze reden in 'n garij en op de
 terugweg draaide het paard met wagen als maar rond en wilde
 niet doorrijden. Een zeker teken van hekserij. Hoe ze thuis-
 gekomen zijn vertelt hij niet, maar toen ze eenmaal thuis

waren vroeg zijn schoonmoeder of hij niet moest eten. Hij zei dat hij geen honger had, want bij de paters had hij iets meegekregen om in zijn eten te doen en dat mocht zijn schoonmoeder natuurlijk niet weten. Een paar dagen later was die man genezen en nou had die heks geen vat meer op hem. Om hem te lokken, behekste zij haar geit en toen die 's nachts begon te bléren en helemaal in elkaar gekronkeld lag, riep ze hem en z dat hij moest komen kijken. Hij was echter zo verstandig om dat niet te doen. Hij wist wel, dat, als hij de geit aan zou raken, z'n schoonmoeder hem weer in haar macht zou hebben. 'n Beetje naderhand liep die schoonmoeder in huis te huilen, want ze had een hele dikke bil. Toen had ze zich zelf mooi beetgenomen. "Dit is waar gebeurd" zegt hij er dan nog bij. Vervolgens vertelt hij dat er 'n man was die met z'n paard en melkkar reed. Toen hij in de buurt van een toverheks kwam, liep er 'n wiel van zijn wagen. Het vrouwtje stond buiten al te wachten met 'n sleutel en 'n nijptang in haar hand en ze riep: .. Ik had het gedacht, ik had het gedacht !'' Op het laatst heeft hij het over een groot konijn dat bij iemand in de tuin zat. De eigenaar van de tuin schoot op het konijn maar kon het niet raken. Hij ging 'n andere kardoos halen en stak daar 'n zilveren dubbeltje op. Hij schoot opnieuw en toen riep dat konijn; .. nou heb je me !'' Het was dus een heks, die de gedaante aangenomen had van een konijn. De andere dag liep ..die vrouw'' (hij wilde geen namen noemen) met een grote dikke doek om haar hoofd.

C.M. Bolders v Dooren.

HEIDE 2: de fauna.

Op de heide van een aantal jaren terug zou je, zonder daarvoor al te veel moeite te doen, nogal wat schapen tegen kunnen komen. Helaas is dit typische aspect tegenwoordig van de heide verdwenen. Op de heide van nu zijn de eerste dieren die we opmerken: vogels. Van deze vogels valt er voor ons, de wandelaar, er één meteen op; de wulp of heidetuter. Hij alarmeert meteen de hele heide met zijn alarmroep met zijn alarmroep als er "indringers" in de buurt komen. Ander fladderend en vliegend schoons dat automatisch je aandacht trekt zijn de bijen (*Apis mellifera*). Dit volkje is erg nuttig voor ons; ze leveren ons de verschillende soorten honing en de was. Maar ook voor de heide zelf zijn ze erg belangrijk: zij dragen zorg voor de bestuiving van de planten. Het is in de natuur wat dat betreft net als bij ons. Ieder plantje en diertje heeft zijn eigen woonplaats (habitat) en zijn eigen speciale werk (niche). Alles past precies in elkaar, alles is precies op elkaar afgestemd. Het is verbazingwekkend wat voor staaltjes daarvan op onze heide te zien zijn! Op enkele zeer frappante voorbeelden hiervan wil ik u graag opmerkzaam maken. De eerste opmerkelijke "scharrelaar" is de zgn. mestkever (de drietand mestkever; *Ceratophyus tyhaeus*). Deze kever maakt uit mest grote ronde ballen die hij naar zijn nest rolt en dat als voedsel voor zijn larven dient. U heeft hem misschien wel eens gezien als hij op zijn rug lag. Hij heeft dan n.l. erg veel moeite om weer op zijn pootjes te komen. Als u dan dat beestje eens wat nader bekijkt, valt het misschien op dat er op de kever flink wat rode mijten zitten; die gebruiken hem als "taxi"!

Een ander diertje dat ook gebruik maakt van zijn naasten bewoners is de rupsendoder (*Ammophila sabulosa*), een graafwesp. De naam zegt het al: deze wesp graaft gangetjes

die recht naar beneden lopen en op het einde een beetje ombuigen. De wesp verlamt een rups en sleept die in zo'n gangetje. Daarna legt ze een eitje op de rups, zodat het jong voorzien is van voedsel. Een neef van deze nijvere werker; de kleine rupsendoder (*Ammophila Campestris*), is nog fanatieker. Deze vult de gangen regelmatig bij met nieuwe rupsen. De rupsen zijn in veel gevallen de dupe. Ook bij de familie van de urntjeswespen, en vooral bij de *Eumenes Pomofiris*. Als u er op let, dan valt het op dat aan sommige takken van de struikheide lemen urntjes hangen. In zo'n urntje legt de urntjeswesp zijn eitje en ook hier worden, als voedselvoorraad, een aantal kleine rupsjes gedeponeerd. Een ander insect dat zich in leven houdt door een ander op te eten is de mierenleeuw (*Myrmeleon Formicarius*). Dit doet hij echter op zo'n speciale manier, dat het de moeite van het vermelden waard is, n.l. met de techniek van de valkuil.

Die kuil is meestal te vinden onder een overhangend struikje en is ongeveer 4 cm in doorsnee en een cm of 3 diep. Half weggestoken in het zand op de bodem heeft de "Moordeenaar" zich genesteld. Loopt nu een argeloze mier te dicht bij de rand van de kuil, dan rollen de zandkorrels weg onder zijn poten en valt hij naar beneden. Bliksemsnel schiet de mierenleeuw dan naar voren en slaat zijn twee zuigkaken in het slachtoffer. De mier wordt dus letterlijk uitgezogen. Er zijn ook insecten die geen andere insecten benutten, maar planten. Dit doet het merendeel der insecten. Een, voor de heide, zeer schadelijk insect als het de overhand krijgt, is de heidekever. De heidekever houdt van een omgeving dat lang vochtig blijft, en nestelt zich graag in de strooisellaag onder de struikheide (*Calluna Vulgaris*). Als ze daar bleven was er niets aan de hand. Maar ze breiden hun "werkgebied" uit naar de struikheide zelf, en

vreten aan de bladeren. Hierdoor drogen de struiken uit en krijg je een roodbruine verkleuring. Dit gebeurt alleen als er een overmaat aan heidekevers in een bepaald gebied is. We hebben al gezien dat al die diertjes en plantjes precies op elkaar zijn afgestemd. Dat noemt men biologisch evenwicht. Wordt er nou één soort planten, insecten of dieren uitgeroeid (door bijv. chemische middelen of ander ingrijpen van de mens), dan gaat het evenwicht verloren en loopt eigenlijk alles in het honderd waardoor de hele hei ten onder gaat. Zo kunnen ook plagen ontstaan. Veel dieren van de heide die nu het etiket "beschermd" dragen, zijn meestal op deze manier door de mens uitgeroeid, omdat ze voor de mens niet direkt nuttig waren (en soms, voor de mens, zelfs schadelijk) moesten ze maar verdwijnen. Weten we eigenlijk nog wel welke dieren we direkt of indirekt de nek hebben omgedraaid? Hebben "onze" kinderen nog wel eens een gewone hagedis (*Lacerta Agilis*) gezien, of (minder waarschijnlijk) de kleine hagedis (*Lacerta Vivipara*). Kent u die nog? In de heivennetjes kwam hij wel voor, de mannetjes hadden zo'n mooi oranje buikje. En de pootloze hagedis: de hazelworm (*Anguis Fragilis*) die zo dikwijls volkomen ten onrechte blindslang of heiaal wordt genoemd? Deze drie hebben trouwens met elkaar gemeen dat ze bij groot gevaar hun staart kunnen afwerpen. En hoeveel echte slangen zijn er niet de vernieling in geholpen alleen omdat wij er, niet terecht, angst voor hadden? Want zijn de slangen die bij ons op de hei voorkomen (lees: voorkwamen) wel zo gevaarlijk? Neem nu bijv. de gladde slang (*Coronella Austriaca*): een + 55 cm lange, grijs met donkere vlekken bezette slang, die graag op zonnige droge grond verblijft, is ten eerste al géén gifslang en wikkelt alleen zijn prooi in zijn kronkels om het in bedwang te houden en niet om het te laten stikken! Onze meest indrukwek-

kendste slang, de ringslang (Natrix Natrix), die wel 120 cm en langer kan worden, is herkenbaar aan de twee geelwitte vlekken aan weerskanten van zijn hals. Zijn indrukwekkendheid dankt hij vooral aan zijn lengte en aan de gewoonte om bij gevaar te sissen en een onaangenaam ruikende vloeistof te laten vloeien. Hij houdt zich op in en bij het water en voedt zich met kikkers en vis. De enige slang die wij in Nederland hebben en die gevaarlijk zou kunnen zijn is de adder (Vipera Berus). Dit is wel een gifslang. Maar die komt in onze streek niet eens voor. Eigenlijk wil ik zeggen dat we niet zonnodig in de natuur hoeven in te grijpen, dat doen we toch al genoeg door alleen maar te leven. En voor de wandelaar is er t.o.v. de natuur maar één advies mogelijk:

"Genieten en laten leven!"

Bert Janssens.

Geraadpleegde literatuur:

"Natuurleven in Nederland" - J.P. v. Blijdestijn, 5de druk, Wolters-Noordhoff, Groningen.

"Terug naar de natuur 1: bos en hei" - Ciny Macrander, MCMLXXLL A'dam Boek.

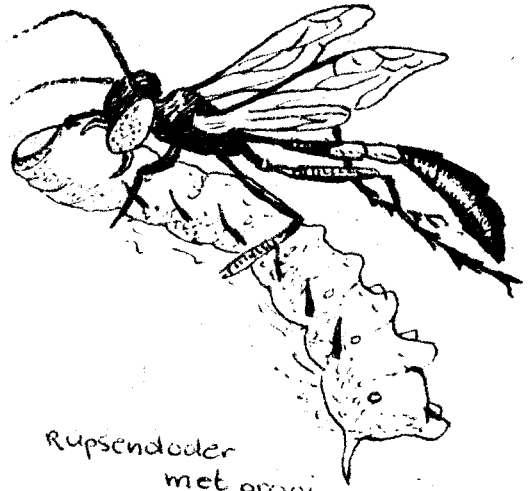
"Het tijdschrift der Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij", 79 jaerg. no. 10, okt. 1978.

"Zien en ontdekken" - J.A. Nijkamp, Wolters-Noordhoff, Groningen.

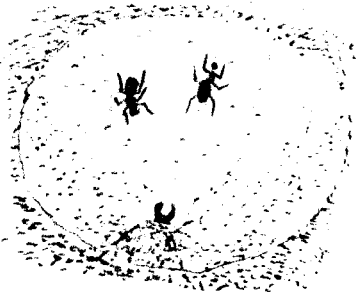
"Oecologie voor bovenbouw, vwo en havo" - Drs. H.G.J. Bouquet, 2e druk, opl. 3.

Urntjeswesp

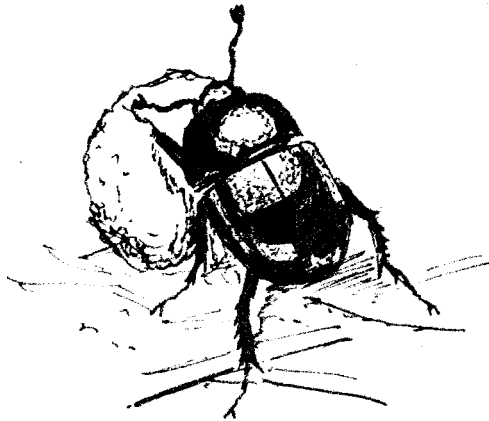
Rupsedoder met prooi

mireleeuw aan het werk

de mireleeuw zelf

mestkever

"van den lange wab".

Toen de man, die me dit vertelde, nog een klein manneke was, kwam de kameraad van zijn vader 's avonds nog al eens een keertje buurten. Die kameraad vertelde graag over zijn vader die stroper geweest was. Bij voorkeur had hij het over een avontuur wat zijn vader eens beleefd had. Wat ik nu ga vertellen is nog gebeurd in de vorige eeuw.

Zijn vader dan, laten we hem Peerke noemen, ging op 'n keer op de reigerjacht. Toen hij door het "Meulenbos" liep, (dit bos ligt ongeveer op de grens tussen Calfven en Ossendrecht aan de Schapendreef) zag hij op de grond 'n hark liggen. Hij raapte die op en zette hem rechtop tegen 'n boom. Hij liep verder en toen hij zo'n twintig meter weg was, keek hij nog eens om en zag dat er 'n reiger boven op de hark was gaan zitten. Hij legde meteen aan, schoot, maar de reiger vloog weg terwijl de pluimen overal in het rond vlogen. Misschien 'n paar minuten daarna, hoorde hij ineens 'n geweldig geruis. Hij keek omhoog, en zag toen een grote vlucht reigers laag over het bos aan komen vliegen en daar achter zweefde " 'n prachtige dame" en deze dame was 'n echte heks uit het heksenbos. Ja 'n heksenbos was er vroeger ook in Ossendrecht, maar daarover direkt meer. Eerst wil ik nog iets vertellen over "de lange wab". De Lange Wab was 'n man, die, als ge hem tegenkwam alsmaar langer en langer werd. Hij verscheen altijd in de Schapendreef en het moet waar gebeurd zijn, dat hij twee kinderen, die hij daar tegenkwam, zo hoog optilde dat ze nooit meer terug gekomen zijn. Daarom zeiden de moeders altijd tegen hun kinderen: "Pas oep wur, da ge nie langs de Schapendreef gaot, want as ge de Lange Wab tegen komt steekt ie oe omhoog en dan komde nooit mjeer truug". Maar om nu op dat

heksenbos terug te komen, dit bos is er nog steeds, maar nu wordt het zo niet meer genoemd. Het behoort nu toe aan het Waterleidingsbedrijf en ligt in de Pottenbergen. In dat heksenbos dan, woonden heksen. Op gezette tijden riepen die heksen alle katten uit de omtrek bijeen en die kregen dan de opdracht om te gaan dansen in "'t Klein Schor", 'n stuk land in de polder bij Calfven. Op de plek waar de katten dansen, wilde niets groeien en de mensen noemden die plek dan ook "de kattendans". Als ze lang genoeg gedanst hadden kwam "de lange Wab", die een bepaald geluid maakte en op dat teken stopten de katten met dansen en trokken allemaal weer naar huis. Spijtig genoeg weet mijn zegsman niet meer hoe het geluid van de lange Wab precies klonk. Maar volgens hem moesten er in Ossendrecht nog wel enkele oudere mensen wonen, die het geluid precies na kunnen doen. Het moet waar gebeurd zijn.

Het hier bovenstaande is me verteld door een oud-inwoner van Ossendrecht. Hij is nu bijna zeventig jaar en woont ongeveer 40 jaar in Antwerpen.

C.M. Bolders-v. Dooren.

Johannes Baptista Krüger †1879

Op het eerste gezicht gewoon de naam van een man die 100 jaar geleden overleed.

Ogenschijnlijk dus niets bijzonders, want geboren worden, leven en sterven is de

gang van de wereld. Maar als wij terugblikken op het leven van deze priester, want dat was hij, dan is dat leven dit meer dan waard.

Geboorte en familie

Johannes Baptista Krüger werd op 22 juni 1799 te Roosendaal geboren. Zijn grootvader Carolus Christoforus Krüger, afkomstig uit Namen, over-

leden 17 april 1812 trouwde op 18 okt. 1755 voor de dominee en pastoor met Dymphna van Ham.

Zo'n huwelijksluiting was in die tijd vrij normaal, aangezien alleen het huwelijk voor de schepenbank of de dominee gesloten geldig was voor de wet.

Uit dit huwelijk werden geboren en gedoopt :

1	Conradus Franciscus	26 jan.	1759	
2	Maria Jacoba	24 nov.	1760	
3	Henrica Maria Anna	14 jan.	1765	
4	Casper	8 mei	1767	)
5	Melcior	„	„	) de drie koningen
6	Balthasar	„	„	)
7	Carolus Christophorus	24 jan	1769	= De vader van Jan Baptist
8	Phlippus Jacobus			

Carolus Christophorus Krüger II geboren 24 jan 1769 en overleden 9 oktober 1850, huwde met Jacob van Beckhoven uit Rucphen geb. 1775 en overleden 10 september 1852.

Uit hun huwelijk werden geboren en gedoopt :

1	Anna Catharina	30 mei	1798	
2	<u>Johannes Baptista</u>	20 juni	1799	
3	Dyphna Maria	25 okt.	1800	
4	Carolina Jacoba	17 dec.	1801	
5	Antonius Franciscus	19 aug.	1803	
6	Franciscus Antonius	9 okt.	1804	
7	Jacobus Stephanus	16 mei	1805	
8	Franciscus Xaverius	13 apr.	1807	(2)

De vader van Jan Baptist was een aanzienlijk personage. In verschillende archiefregisters wordt hij een keer heelmeester, enkele keren apotheker en een keer hypothecker genoemd. Op zijn bidprentje staat vermeld, dat hij oud-burgemeester was en het ambt van chirurgijn en apotheker uitoefende (3).

Hij woonde in de Molenstraat no 7.

In 1867 werd het pand voor f 3.000,-- verkocht aan Jac. van Poll. Suikerbuyk. Jan Baptist was van dit grote bedrag onder de indruk. Nadien is het herhaalde malen verbouwd en in de huidige inrichting zal niet veel meer van het geboortehuis zijn terug te vinden.

De jongste broer volgde zijn vader op en ging naast het ouderlijk huis wonen. De op een na jongste werd venter en Jan Baptist zou zoals bekend priester en pastoor van Hoogerheide worden.

De schrijfwijze van Krüger (met een umlaut) werd niet serieus genomen.

Voor 1860 kwam de naam meestal voor zonder die omlaut en daarna met.

De pastoor schreef het gewoonlijk zo.

Naar het priesterschap.

Bij Jan Baptist rijpte het plan om priester te worden. Een klein seminarie bestond toen nog niet, immers pas op 5 mei 1853 werd het Kollege in Oudendbosch een klein seminarie.

Mogelijk is Krüger maar een klein seminarie in Leuven, Mechelen of Antwerpen gegaan.

Meer waarschijnlijk heeft hij middelbaar onderwijs te Turnhout of aan een van de 11 latijnse scholen van Brabant genoten.

Theologie studeerde hij in ieder geval op het Hof van Bovendonk te Hoeven.

Mei 1817 waren de studenten van Ypelaar naar Hoeven vertrokken en op de eerste en op de tweede studentenlijst komt de naam Johannes Krüger voor.

De eerste lijst draagt geen datum, maar op de tweede staat 6 september 1821, met vermelding dat Krüger daar al drie jaar was. De eerste lijst zal meer dan waarschijnlijk van 1818 geweest zijn.

Krüger zat met voldoende zekerheid in een klas van 7 studenten.

Hij heeft er Johannes van Hooendonk geb. te Ginneken en de latere bisschop van Breda, Antonius van Dijk, Henricus van Raak en Johannes Baptist Verhees als professoren gehad.

Op 31 augustus 1823 werd hij te Mechelen tot priester gewijd, dit omdat Breda nog geen bisdom maar een vicariaat was.

De Kapelaan.

Op zijn benoeming tot pastoor moest hij vooralsnog lang wachten.

Vele jaren heeft hij geassisteerd, voornamelijk op het platteland.

Hij diende pastoor Andreas Knapen te Fijnaart van 10 augustus 1824 tot 1 september 1830.

Op 1 september 1830 werd hij kapelaan te Wouw bij pastoor Jol Boeyen.

21 april 1842 ziet Sluis hem als "gevolmagtigd" coadjutor van pastoor Petrus Pilaet.

Ondanks het feit dat hij er nog geen twee jaar verblijft moet zijn invloed er groot geweest zijn. Uit ingezamelde liefdegaven heeft hij een klok van 500 pond laten gieten.

Als gevolmagtigde liet hij deze op 23 december 1842 wijden en "hangen" in het torentje van het uit 1823 daterende kerkje van Sluis.

De pastoor.

Op 29 december 1843 is het zover. Op die datum verkrijgt hij in opvolging van de overleden Antonius Hoffen, het pastoraat te Hoogerheide.

Met Johannes Baptista Krüger is in 1843/44 een markante priester en persoonlijkheid de plaatselijke geschiedenis binnengetreden.

Hij kon niet gelijk na zijn benoeming naar Hoogerheide afreizen.

"Hij kon van Sluis niet vertrekken voordat eenige zaken op verzoek van den kerkvoogd waren afgedaan" (4)

Intussen fungeerde Adrianus Gielen tijdelijk als deservitor.

Op 6 februari 1844 is Krüger te Hoogerheide.

In het doopboek schrijft hij in het latijn het volgende : (5)

*In fine mensis decembris 1843. promotus ad
pastoratum loci de Hoogerheiden, ad hunc
locum ex Sluis in provincia flandriae de
landica parsoni et dictum pastoratum secun-
dum die sextae mensis Februarii anni
millesimi octingentesimi quadregesimi
quarti.*

Hoff.

De vertaling is als volgt :

Op het eind van de maand december 1843 benoemd tot het pastoorambt van Hoogerheiden, ben ik naar deze plaats vanuit Sluis in de provincie Zeeuws-Vlaanderen gekomen en genoemd pastoorambt heb ik op de zesde dag van de maand februari van het jaar 1844 op mij genomen".

Het gaat verder :

"ik Joannes Baptista Krüger in de leeftijd van 44 jaar geboren in het dal der rooskens (Roosendaal) getuig voor altijd dat de door mij de volgende gedoopt zijn zoals uit mijn schrijven zal blijken (6).

Ego Joannes Baptista Krüger, aetatis
 quadraginta quatuor annorum, natus Ro-
 serrallii, pro semper attestar a me baptitatus
 sequentes, sunt ex scriptura satis patet.

Zijn eerste dopeling is Isabella van Zundert,
 dochter van Johannes van Zundert en Anna C. Musters op 3 maart 1844. (7)

Maartus.

haec tertius dies martii nata est in Maendrecht
 et baptizata est Isabella filia legitima
 Joannis Van Zundert, ex Hoogerheiden et Anna
 Cornelia Musters ex Maend. — Susceperunt
 Adrianus Musters et Isabella Pauwels.

Het eerste huwelijk dat hij te Hoogerheide inzegende was dat tussen
 Petrus Verbeek (wedwnaar van Anna Catharina Denis) en Adriana van
 Oevelen op 4 maart 1844. (8)

Maartus 1844.

A. Sacramentum matrimonii suscepit
 Petrus Verbeek viduus Anna Catharina
 Denis, ex Maendrecht, aet: 40 annorum,
 et Adriana Van Oevelen, aet: 39 annorum ex
 Maendrecht, coram me in praescripto et tes-
 tibus Amendo Emeir et Ferdinando Die-
 vord.

J. B. Krüger, Past.

Zijn eerste handeling in het overlijdensregister is het vermelden van't overlijden van Joanna van As, het 2 jarig dochtertje van Adrianus van As en Angelina Langenberg, 15 februari 1844.

*Die decima quinta februari obiit hora decima h[ab]e
Joanna van As, aet. 2 annorum, filia
Adriani van As et Angelinae Langenberg ex h[ab]u
Matthias*

De Parochie.

Hoogerheide noemde men een lastige parochie. Voor de reformatie behoorde het toenmalige zeer kleine Hoogerheide tot de parochie Woensdrecht.

Omstreeks 1600 is de parochiekerk van Woensdrecht (Stompe Toren) door krijgshandelingen verwoest.

Iets later is deze eertijds aan O.L.Vrouw Hemelvaart gewijde kerk door de protestanten in gebruik genomen.

Vanaf die tijd waren de Rooms en van Hoogerheide, Woensdrecht en het merendeel van Zuidgeest aangewezen op de paters Wilhelmiëten van Huijbergen. Dit duurde tot Gabriel Roesel in 1689 tot pastoor van Hoogerheide werd benoemd. Hoogerheide is dit jaar dus 290 jaar een zelfstandige parochie.

Eerst timmerde men een schuurkerk in de hof van het huis het "Kanneke". Toen reeds tot de kap was afgetimmerd bleek ze naar het gevoel van de Staatse overheid te hoog te zijn en moest ze worden afgebroken.

Daarna begon men een schuurkerk te bouwen op het land van de "hoeve het Weiike" onder Woensdrecht vlak tegen Hoogerheide. Deze is waarschijnlijk nooit gebruikt. Aangezien vroeger de dorpsgrenzen anders lagen is dit waarschijnlijk iets ten noorden van de Onderstal in de tegenwoordige Raadhuisstraat geweest. Van Aarsen, de Heer van Hoogerheide, zinde dit niet en zei, dat de kerk wel degelijk te Hoogerheide diende te staan.

Dientengevolge bouwde men een houten kerk op de plaats waar de kerk nu nog staat.

In 1769 is Thomas Bellen gekomen tot een stenen kerk met enen met riet gedekt dak.

De kerk verkeerde uiterlijk nog in die toestand toen Krüger te Hoogerheide aankwam.

Dit moet Krüger niet hebben aangestaan. Nadat hij van Willem III middels de minister van het "Departement voor de zaken van den r.k. Eredienst" bij besluit van 8 mei 1850 toestemming had verkregen, gaat hij in 1851 over tot verbouwing.

Hiervoor had hij al in 1850 een bestek laten maken door de heer Soffers. (kosten f 83,90) (10).

Hij liet de kerk aanmerkelijk vergroten, met pannen dekken en van binnen in Gotische stijl inrichten.

Er kwam een nieuw Hoogaltaar, een nieuwe preekstoel, een ijzeren communie-bank met marmeren blad, 2 zijaltaren, 2 nieuwe biechtstoelen en een nieuw orgel.

Krüger schijnt over het resultaat nogal in de wolken te zijn geweest.

"Zij bprijkt thans inderdaad als een Godshuis, den H.Godsdienswaardig door den zorg van den herder, die er op uit is alle dingen evenredig te doen zijn". 13 juli 1853 werd de kerk "plechtiglijk geconsacreerd" en toegewijd (waarschijnlijk in navolging van de oudste kerk van Woensdrecht) aan de H.Maagd en Moeder Gods Maria onder de titel van Hemelvaart, door mrg. Joannes van Genk, Bisschop van Breda. (11)

Men had voor die tijd flink in de buidel moeten tasten. Het totaal der kosten beliep ca. f 8.000,-- (12)

Het resultaat was in tegenstelling met de jubeltoon van Krüger, toch maar een schamele kerk.

Toch is zijn lofredede te begrijpen, hij was toch uit een "schuurkerk gekomen". Wie niet zo blij geweest zullen zijn? Die van Woensdrecht!!

Het toen nog grotere dorp, wat betreft omvang en inwonertal, moest nog immers te Hoogerheide blijven kerken.

Want reeds gedurende het leven van Krüger was er bij hen het verlangen om terug een eigen kerk te hebben.

Bij een verzoek daartoe werd hen aangeraden geduld te beoefenen zolang Krüger leefde.

Na zijn dood in 1879 hebben zij de zaak doorgezet, wat onder Krügers opvolger Doggen, resulteerde in het bekende "Schisma van Woensdrecht", én, uiteindelijk in een eigen kerk.

Of men daarom een groep als lastig moet betitelen laat ik aan de lezer over.

Krüger was een vooruitstrevend pastoor.

In 1846 is de devotie van de H.Kruisweg ingesteld. Als pastoor is hij lid van de Broederschap van de St.Petruspenning en van de H.Rozenkrans. Hij liet waterleiding en een nieuw kerkhof aanleggen zegt men wel eens van hem.

Dit is waarschijnlijk maar ten dele juist.

In het rekeningenboek staat onder 11 nov. 1843:

"Betaald aan het dempen van poelen en het opgraven van waterleidingen, rooien van een tuin (haag) en leggen van kannebuizen (aardewerkbuizen), alles voor het kerkgebouw, aan de reylonen à 60 cents per uur f 7,60",
"15 nov. 1843 als vorengemeld aan dagloon f 3,70" (13)

Deze posten vallen nog onder het pastoraat van Ant.Hoffen, die de 22 nov 1843 overleden is.

De kosten voor het graven van de waterleiding à f 10,90 op 25 mei 1844 zijn een voortzetting van de werken waarmee Hoffen was begonnen,

Alles wijst er op dat we hier met ontwatering te doen hebben. Trouwens de drinkwateraansluitingen zouden pas veel later komen.

In dit licht dienen we ook de aanleg van het kerkhof te bezien.

Hoffen was als eerste op een nieuw kerkhof begraven (Krüger deel III te Hoogerheide). Dit werd op 25 mei 1844 ingewijd.

Krüger gaat in hetzelfde jaar onverdroten voort met bouwen van een scheidmuur voor de waterleidingsservituut naast de fam. Moors.

Hij koopt grond aan van Godef. Moors voor een nieuw kerkhof, hij laat het "beplanten en omtuinen" en hekken (klein poortje) "palesaden" en een "baarhuisjes" aanbrengen.

De Timmerlieden Henricus van Bekhoven en Jan Verswijver, de smid Corn. Monu en Petrus Plompen als metselaar verdienen er hun boterham aan.

De kosten over die periode bedragen f 1190,85 (14).

Een geweldige som voor die tijd als men weet dat dit bedrag hoger was dan de totale uitgaven in de voorgaande jaren.

Als men alles overziet moet men toch tot de conclusie komen dat Hoffen begraven is op een kerkhof dat in aanleg was, en daarna door pastoor Krüger binnen de kortst mogelijke tijd voltooid. (15)

Trouwens twee kerkhoven op een jaar tijds zou wel wat veel geweest zijn.

De competentie van Krüger bedroeg f 25,- per maand, ofwel tractement van f 300,- per jaar en nog wat onregelmatige ontvangsten.

Daarnaast kwam dan nog een kleine uitkering vanwege de Staat, een dergelijke uitkering is er thans nog.

Zijn inkomen was kleiner dan dat b.v. van pastoor Hoffen in 1833, die voor de afscheiding van Ossendrecht van de parochie Hoogerheide in 1834 nog f 350,- competentie had.

Niet geheel zonder reden zag men de "zelfstandigheid" van Woensdrecht niet graag. Die zou financieel grote problemen gegeven hebben voor de pastoor en parochie.

Het is daarom ook begrijpelijk dat men van kerkelijke zijde de boot zo lang mogelijk bleef afhouden.

Na de afscheiding van Ossendrecht in 1834 had Hoogerheide geen kapelaan meer.

Door het toenemen van de bevolking werd de kapelanie in 1858 hersteld. In genoemd jaar komt Constant Romme, geboren te Terheijden, als kapelaan naar Hoogerheide. (16)

Over zijn competentie weten we niets, omdat het rekeningenboek na 1856 niet verder gaat.

Als men echter iets over de beloning leest over die tijd dan kan men zijn ogen haast niet geloven.

Amandus Lameir, een stamvader van de Lameirs geboren te Kalmthout in 1782, gehuwd op 23 november 1806 met Maria Stoffels, was in de 19e eeuw gedurende tientallen jaren koster en verzorger van het paard van de pastoor.

Hij verdiende daaraan f 60,-- tot f 80,-- per jaar met nog wat incidentele ontvangsten.

Het vegen van de kerk b.v. vergden f 6,-- tot f 8,-- per jaar.

Ter vergelijking: Pastoor Hoffen die een paard had, betaalde volgens het rekeningenboek 55 tot 60 stuivers ofwel f 2,75 , f 3,-- voor een zak haver.

De menselijke arbeid stond niet hoog aangeschreven en de "goede oude Tijd" was meestal een arme tijd.

Voor kapelaan Romme was het ook niet allemaal botertje tot den boom.

Op 18 oktober 1860 richt hij een brief waarschijnlijk aan de secretaris van de bisschop, waarin hij zich verweert.

Hij schrijft 4 weken ziek te zijn geweest en koorts te hebben gehad en daarom niets aan studie heeft kunnen doen.

Wat erger is, hij schijnt er van verdacht te worden te familiair te zijn met de jonge dochters.

Dit is volgens hem, en uit zijn schrijven blijkt dat duidelijk, "achterklap".

Zelden, slechts 2 tot 3 keer, zo schrijft hij is hij buiten noodzaak aan huis geweest waar jonge meisjes zijn.

Hij verklaart verder de jonge mensen wel regelmatig te spreken, wanneer de ouders thuis zijn, want hij dient op de hoogte te blijven wat er op het veld en in de fabrieken omgaat.

"Misschien" zo gaat hij verder, ben ik wat vurig van wal gestoken, doch dat is de eerste furie en die is voorbij. Hij zal zich matigen en niet meer mensen bezoeken dan nodig is, biechtelingen heeft hij trouwens nooit aan huis bezocht.

Hij blijkt een duidelijk voorbeeld te zijn van een kapelaan die te hard van stapel loopt. Met pastoor Krüger leeft hij in gepaste vriendschap samen.

"Alles zal hij doen om het vertrouwen der parochie te winnen".

"En gisteren" gaat hij verder "was het Putse kermis. Vroeger ging men daar processiegewijs naar toe.

"Wij zijn bezig met het leren van de kinderen en Gode zij Dank, ondanks de slechte tijd van het jaar, het is de tijd voor het uitdoen van de aardappelen, komen zij goed op."

Eindigend met: Uw onderdanige vriend C. Romme. (17)

Alles bij elkaar een noodkreet van een goedwillend kapelaan, die zich moet verweren tegen dorpsroddel.

Het was vroeger al niet veel anders dan nu. Weldra zou echter blijken waaraan de kapelaan zich had "bezeerd".

Op 29 november 1860 gaat er van de Oud Consul van België Maris, die binnen Woensdrecht woont een in het Frans gestelde brief naar de bisschop, en waarin hij zijn beklag doet over Romme.

De oud consul is meer verbolgen omdat Romme geregeld bij hem aan huis komt om geld op te halen voor de katholieke kerk.

Ondanks het feit, dat hij, Maris (atheïst) hem dit verboden had. "Men was laatst zelfs zo brutaal geweest met zijn vrouw te onderhandelen tijdens zijn afwezigheid". (18)

Hierop is door de bisschop snel gereageerd.

De 7e december 1860 gaat er n.l. van Pastoor Krüger een schrijven naar de monseigneur waarin hij Romme verdedigt.

Hij schrijft dat het geld vragen heeft bestaan uit een jaarlijkse collecte. "Het is geen wonder, dat Romme samen met een kerkmeester zich bij Maris aanmeldde. Trouwens ofschoon hij niet rooms is, ja niets of liever atheïst, is madame toch katholiek en komt ter kerke".

Is het daarom ook niet billijk dat er wat wordt bijgedragen" zo gaat hij verder.

De pastoor raadt de bisschop aan voorzichtig te zijn in zijn antwoord aan Maris.

"Hij is een gevaarlijke suppliant en in staat alles in het Zeeuwse Courantje te zetten.

Ze zullen voortaan de deur van de consul maar voorbijgaan. (19)

Krüger laat Romme de woorden die hij met "madame" heeft gewisseld opschrijven. In het Frans heeft hij gevraagd (zij verstond geen Nederlands) om de jaarlijkse bijdrage.

Waarop zij antwoordde dat haar man niet wenste te doen.

De discussie was hiermede gesloten en een min of meer "lastig geval" opgelost.

Kapelaan Romme zou Hoogerheide niet meer verlaten. Hij stierf er te jong op 23 maart 1867. Een platte steen dekt er het priestergraf te Hoogerheide.

De Historicus.

Intussen had Krüger ook belangstelling gekregen voor andere zaken.

"Ik werd nieuwsgierig door een gedeelte van het Verdronken Land van Zuid-Beveland, dat door een maatschappij geëxploiteerd zou worden".

Aanvankelijk was zijn hoofddoel om door pen en pers voor mijn land en tijdgenoten bekend te maken, en in de geschiedrollen te plaatsen wat in vroeger tijd de Oude Schelde was, en wat zij nu is".

"maar toen ik in aanmerking nam, dat daarbij zeer vele plaatsen genoemd moesten worden besloot ik tot deze Potamografie (oeverbeschrijving) ook een beknopte chorografie (plaatsbeschrijving) te voegen".

"Uit vreeze aan de oude kwaal mank te doen gaan en te veel tuit te rekken, heb ik ook alle diplomaten, patenten, charters en bewijsstukken achtergelaten". (20)

Dit gaf Krüger de vrijheid te fantaseren, maar in wetenschappelijke kringen was men daarover niet te spreken.

In 1854 verschijnt zijn tweedelig boekwerk Potamo Chorografie genaamd bij Drukkerij P.J. Heijmans te Bergen Op Zoom.

Het is in het Nederlands geschreven. De prijs was f 2,15 voor een deel.

Nog maar nauwelijks van het boekwerk gedrukt of Krüger begon spoorwegs aan een ander.

Aanvankelijk wilde hij nog een deel van de Potamo-Chorografie schrijven over Oost- en West Zeeuws Vlaanderen:

"doch zo schrijft hij" omdat ik al spoedig een meer uitgestrekt plan had om ene Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom van Breda het licht te geven heb ik dit plan laten varen ". (21)

Krüger schreef geen tweede boek : De kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom van Breda in 4 delen.

Deze verschenen in 1872-1874-1878 bij drukkerij M.D. van Leeuwen te Roosendaal.

Later heeft J.A.G. Juten een aantal delen overgenomen en voorzien van een nieuw titelblad, waarop zijn eigen naam te lezen staat.

Op het oorspronkelijke titelblad is het familiewapen van Krüger aangegeven. (zie aanhef).

Uitdrukkelijk staat er op aangegeven: Elk echt exemplaar zal met zijn familiewapen gestempeld zijn.

Op de exemplaren die Juten overgenomen heeft ontbreken wapen en notitie. Verder is er op het titelblad een ander lettertype gebruikt.

De oude titelpagina is er uitgeknipt en een nieuwe ingeplakt.

De overname aan Juten is alleszins verklaarbaar. Oktober 1883 (minder dan 4 jaar na de dood van Krüger) stierf boekdrukker M.v. Leeuwen.

Zijn broer J.W.v. Leeuwen die in Leiden woonde werd op verzoek van de weduwe belast met de zaak. Deze komt tot de ontdekking dat er nog een groot aantal onverkochte Krügers liggen en dat er nog een vijfde deel van het werk moet bestaan.

Hij schrijft enige brieven naar bisschop Mrg. van Beek en vraagt waar het vijfde deel is, waarover het handelt en of het de moeite van uitgeven waard is.

Verder of hij de handelsprijs per vier delen f 14,60 met f 4,-- of f 5,-- mag verminderen om de verkoop aan te moedigen.

Een eerste handicap is het ontbreken van kerkelijke goedkeuring.

"Zou de bisschop die alsnog kunnen verlenen?"

Monseigneur laat het weten dat hij zelf over de prijs mag beslissen, dat het niet de moeite loont het vijfde deel uit te geven.

Het betreft levensbeschrijvingen van bisschoppen van alle diocesen w.o. Breda vroeger heeft behoord.

Deze biografieën waren merendeels al in andere werken opgenomen.

Kerkelijke goedkeuring kon Monseigneur echter niet meer geven. (22)

Waarschijnlijk heeft hij daar geen brood meer ingezien.

In deze min of meer reddeloze situatie neemt Juten de onverkochte exemplaren over.

Deze heeft indertijd veel tijd nodig gehad om ze te slijten.

In het eerste deel.

geeft Krüger aan wanneer onze voorouders tot de ware godsdienst zijn gekomen. Verder de activiteiten van het bisdom Antwerpen en die van Antwerpen zelf.

In het tweede deel.

Dit is een beschrijving van het voormalig vicariaat en het huidige bisdom Breda van 1853 tot in Krügers tijd.

Het derde en vierde deel gaan over alle parochies in het bisdom met aantekeningen van wereldse zaken. Verder over godsdienstige instellingen van het bisdom en biografieën van kerkvoogden.

Het vijfde en niet uitgegeven deel zoals reeds aangegeven de levensbeschrijvingen van bisschoppen van alle diocesen waaronder Breda ressorteerde.

Zijn gegevens haalde Krüger overal vandaan, geen moeite leek hem teveel en geen hindernis te hoog. Zijn bronnen waren voornamelijk:

- 1 Alle pastoors uit het bisdom
- 2 Het bisschoppelijk archief
- 3 Reeds bestaande boeken
- 4 Prosper Cuipers van Veldhoven.

ad 1. Krüger stelde een lijst van 22 vragen samen en liet deze rondsturen naar alle pastoors en rectoren.

Zie hiervan een copie in het artikel.

Hij doet er een begeleidend schrijven bij, verzoekt om plaatsnamen en medewerking.

Men schijnt over het algemeen geen boodschap aan Krüger te hebben gehad :

In een brief van 18 febr. 1867 gericht aan G.v. Spaandonk, secretaris van de bisschop te Hoeven, verzoekt hij deze of hij de pastoors en rectoren wil aansporen hem te helpen en de vragen te beantwoorden.

"Iedereen moet samenwerken en bereidwillig zijn!"

Het is niet denkbeeldig gezien de omvang en de aard der vragen dat de meeste pastoors en rectoren het teveel en overbodig werk gevonden hebben om hier zo maar in te duiken.

"Hij verlangde vurig dat er ook iets van monseigneur uit zou gaan. Deze zou dan gelijk met de vastenbul een kleine circulaire kunnen rondsturen". (23). Op het einde van de brief staat: "Hoogerheide", lees: Krüger"; heeft er al zoveel voor gedaan. Hij heeft toch wel recht om op hulp te mogen rekenen!"

De toon is neerslachtig en zijn neerslachtigheid nam nog toe.

11 februari 1870 schrijft hij een brief waarschijnlijk weer naar van Spaandonk, waarin hij vraagt of mgr. en de Vicaris Generaal geen rondschrijven naar de pastoors en rectors te willen sturen, en hen te verplichten nun memoriaal (verslagboek) dadelijk in orde te brengen en het naar de bisschop te sturen. Deze kan dan alles aan hem doorgeven.

Krüger schrijft "Het is voor mij die alle kosten en moeite aangewend heb, niet plezierig zo weinig belangstelling te ondervinden, zo weinig satisfactie te genieten; mócht ik nu toch kunnen hopen dat er iets op zal dagen, wat kan mij helpen!"

"Zodra ik de verzekering heb, zal ik aan een prospectus denken om toch eenmaal een begin van een uitgave te maken. Ik verlang er naar mijn jaren vorderen (hij is dan al in de zeventig) nu kan ik nog, later misschien niet meer. Mijn werk zal toch enige leemten in de geschiedenis aanvullen; moge het dan niet volledig zijn; het kan door een tweede hand of meer aangevuld of bijgewerkt worden.

Doe toch een goed woord voor mij" (24)

Of de geestelijkheid toen meegewerkt heeft is niet bekend, waarschijnlijk wel, gezien zijn delen toch in een bepaalde regelmaat verschenen.

Zeker is dat Krüger een enorm doorzettingsvermogen en veel liefde voor de geschiedenis moet hebben gehad.

Hij komt over als een man die zijn beperkingen kende en ondanks veel opofferingen en moeite toch wel slaagde.

ad. 2

Natuurlijk kreeg Krüger veel gegevens uit het bisschoppelijk archief en wel allerlei registers en gegevens voor het eerste en tweede deel van de geschiedenis van het bisdom Breda. (25)

ad. 3

Bekend is dat Krüger uit vele reeds bestaande werken o.a. van van der Aa en de analectes pour servir à l'histoire Ecclesiastique de la Belgique, hele gedeeltes letterlijk heeft geciteerd. Soms sprak hij over feiten en toestanden die al lang niet meer bestonden.

ad. 4

De gegevens betreffende de wereldlijke geschiedenis kreeg Krüger via andere personen, "Zijn vrienden" zoals hij ze in het voorwoord van de "Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda" noemt. Zijn voornaamste vriend was Prosper Cuypers van Veldhoven. Uit zijn brieven aan Cuypers blijkt dat hij taktvol kon zijn. In een van deze d.d. 16 december 1861 wenst hij Cuypers geluk met het huwelijk van zijn dochter.

"Ik wens haar en Ued., dat zij veel zegen van den hemel in haar huwelijk zal mogen genieten, Amen"

Vorzichtig vraagt hij of de archivaris van Luik al geraadpleegd is. Dit had hij namelijk Cuypers in een eerdere brief aangeraden te doen in verband met stukken uit het archief van Woensdrecht, die hij Krüger, toch wel graag verklaard zou zien.

Hij probeerde hiermede Cuypers zelfook wat informatie te verschaffen, opdat deze wat "terug" zou doen.

Want weer schrijft hij hem nog wat informatie toe te sturen, en, zelf ook eens bij Cuypers mag komen snuffelen.

"Laat mij toch weten wanneer ge weer op het hof (Mattemburgh) komt.

Grang zal ik U met of zonder den Burgemeester ten mynent ontvangen"(26) Moeite deed hij dus genoeg en Burgemeester Moors had hij overduidelijk aan zijn zijde.

Deze Ant.Prosp.Cuypers was op 6 februari 1803 geboren te 's-Gravenhage als zoon van Petrus J.C.Cuypers en Maria T.E. van Mattemburgh van het bekende landgoed te Woensdrecht.

Op 30 augustus 1830 huwde hij de adellijke Anna Maria Carolina van Veldhoven.

Hij was een der eerste die zich bezig hield met het verklaren van de geschiedenis van Noord Frabant.

De uitslag van zijn onderzoeken is neergelegd in de bekende Collectie Cuypers van Veldhoven".

Rijksarchief te 's Hertogenbosch

Tijdens zijn leven vielen hem veel onderscheidingen te beurt. Hij overleed te Brussel op 7 december 1882 en werd te Etterbeek begraven. Zijn tak van het geslacht Cuypers stierf uit.

De oudste broer van Prosper Cornelius L.A.-Cuypers liet een dochter en één zoon na n.l. Aymon Louis Napoleon Cuypers, geboren te Antwerpen 23 februari 1842. (27)

Het is deze Cuypers die velen onder ons nog gekend hebben als "de oude Cuypers". Cuypers schijnt het toch wel met Krüger te hebben kunnen vinden al wist hij dat Krüger slordig werkte op de achterzijde van een oude rouwbrieff zegt hij over hem :

"Teregt noemde de goed, brave eerlijke Hanonnil de Ridder ..... Krüger een letterdief.

"Hij beroept zich op het archief de Belgique en is er nooit geweest".

De Ridder heeft Kruger er in een brochure wrang doorgehaald en beloofde aan het publiek als supplement op het "prulwerk" van Krüger een deel met verbeteringen en errata. (28)

De Ridder heeft Krüger verder nog verweten uit de analecta, die de Ridder mee samenstelde stukken met voetnoten en al letterlijk te hebben overgenomen.

Een en ander zonder dit aan te geven en in tegenstelling wat hij in het voorwoord van zijn Potamo-Chorografie schreeft, dat hij de belangrijkste bronnen zou vermelden.

Toch krijgt men de indruk dat de "beroepsmensen" een beetje op de amateur hebben neergekeken! Ook tegenwoordig zegt men dat Krüger veel heeft geschreven wat niet helemaal juist blijkt te zijn of zonder bewijzen heeft aangenomen.

Dit verwijt heeft hij meer dan waarschijnlijk te danken aan het feit, dat hij onnauwkeurige notities en onderzoeken van de geestelijken heeft overgenomen zonder zich af te vragen of ze allemaal wel juist waren.

Anderzijds zegt men dat aan verschillende plaatsen en dingen niets, of nagenoeg niet geweten zou zijn wanneer Krüger zijn werf niet had aangevat.

*foto 1.

Eene eerkroon zijde hooge jaren, die op
de wegen der getuigtigheid gevonden worden.
Spreuk XVI 31.

Bil voor de Ziel van Zuliger

DEN WIL-ERWAARDEN HEER

Joannes Baptista Krüger,

Geboren te Rosendaal . . . . . 20 Junij 1799.
Priester gewijd te Mechelen 23 Augustus 1823
Assistent te Eijnaart . . . . . 19 Augustus 1824.
Kapelaan te Wouw . . . . . 1 Septemb. 1830
Coadjutor te Sluis . . . . . 21 April 1842.
Pastoor te Hoogerheiden . . . . . 7 Februarij 1844.
Aldaar overleden . . . . . 16 Januarij 1879.

God heeft een eeuwig verbond met hem
gesloten en hem het Priesterchap onder Zijn
volk gegeven. Ezech. XLV 8.

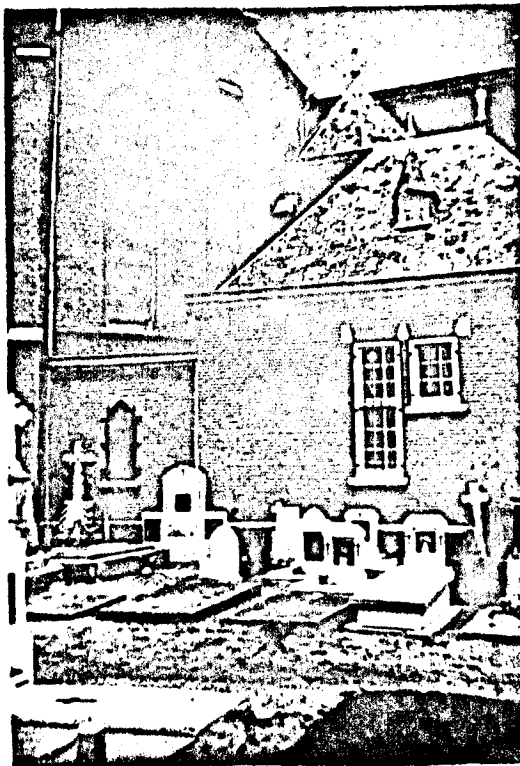
Weest uwe oversten gedachtig, die u het
woord Gods verkondigd hebben. Hebr. XIII 7.

Ik smeek u, mijne broeders, bij onzen Heer
Jesus Christus en bij de heile des heiligen
Geestes dat gij mij bystaat in uwe gebeden
tot God. Rom. XV 30.

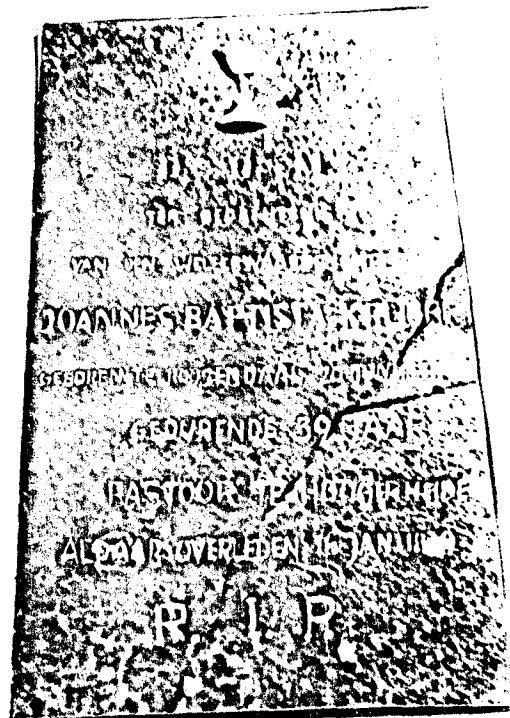
R. I. P.

Druk. J. J. H. Verhinden, Bergen-op-Zoom.

*foto 2.

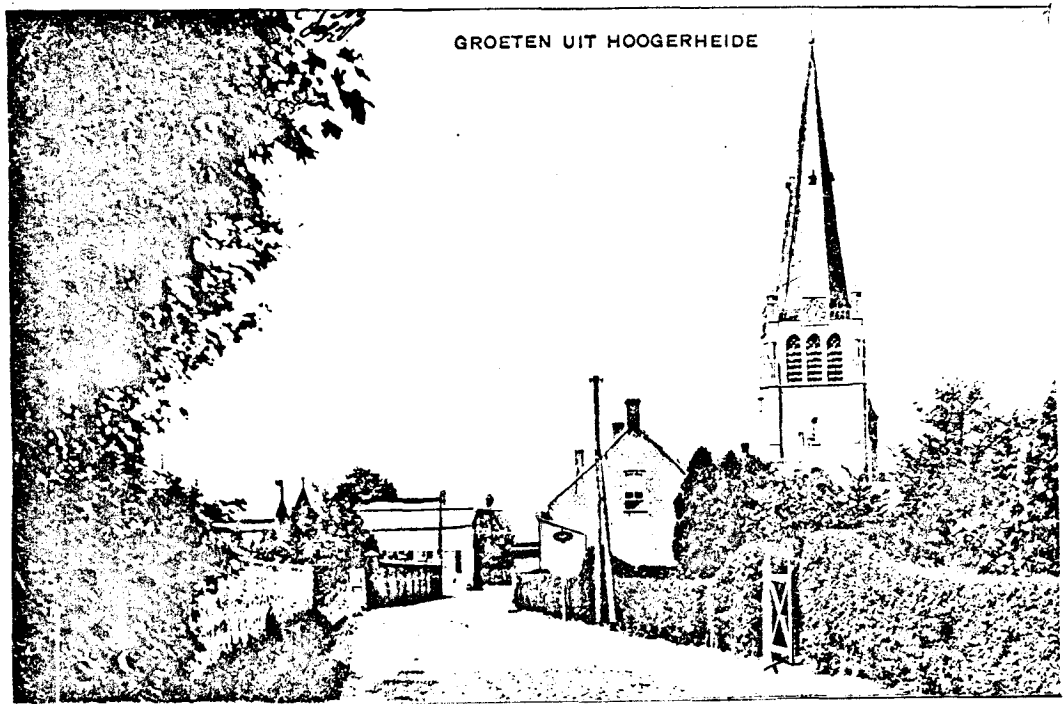
*foto 3.

*foto 4.

*foto 5.

Eerw. Heer,

Daar ik het plan heb gevormd, om eene KERKELIJKE GESCHIEDENIS van ons Bisdóm te verraardigen, zoo twijfel ik niet, of elk Pastoor of Priester zal er eenig belang in stellen, dat de verhandeling over zijne parochie- of standplaats, zoo volledig als dit kan, daarin opgenomen en te vinden is; het is echter niet mogelijk alle bijzonderheden van elke plaats te weten te komen, daar weinig van het vereischte tot eene goede beschrijving, in boeken aangeteekend is. Het moet dan elders gezocht worden, — en ik weet geen beter middel, dan mij vrijpostig tot U'w. te wenden en nederig uwe hulp en welwillende mededeeling te verzoeken; terwijl ik mij reijde, dat de bovenbedoelde belangstelling U zal aansporen, alle mogelijke moeite aan te wenden, om de onderstaande vragen nauwkeurig te beantwoorden, wíl hierdoor alléén eene goede historische opgave van Uwe en elke parochie zal kunnen plaats hebben.

DE VRAAGEN ZIJN:

- 1°. Welke is de naamsoorsprong van uwe plaats? — heeft zij vroeger andere namen gehad, en welke?
- 2°. Wanneer is zij eene parochie geworden; — waaronder heeft zij eertijds behoord? — wanneer daaraan afgescheiden?
- 3°. Sedert wanneer is de bevolking tot de Christ. Religie gekomen? — is zij nooit afrallig geworden; — welke is deswegens de geschiedenis? — Is, en wanneer is de nieuwe Leer bij u ingevoerd?
- 4°. Wanneer- en door wien is de eerste kapel of kerk gebouwd? — aan welken Heilige was zij toegewijd? — waar stond zij? — welk is haar lot geweest? — Als zij verwoest is: door wien? — als zij verbrund is; hoe en wanneer? — Door wien, en wanneer weder herbouwd? — was het op dezelfde plaats, of niet?
- 5°. Door wien is zij gewijd, en wanneer? — of (desnoodig om onteering, enz.) herbijwd?
- 6°. Welke is de Patroon van de kerk, en welke van de plaats?
- 7°. Hoevele en welke altaren waren er vroeger in uwe kerk, — en welke zijn er thans nog?
- 8°. Is uwe kerk in gebruik geweest bij de Protestanten? — wanneer en hoe daaraan overgegaan? — is zij wederom aan de Katholijken teruggegeven, en wanneer?
- 9°. Is de godsdienstoefening in uwe gemeente ooit belet geweest? — sedert welk jaar en hoelang? — wanneer weer toegelaten? — waar is die uitgeoefend, — in een huis of schuur, enz.? heimelijk of openbaar?

- 10°. Welke beneficiën waren eertijds, — en welke zijn er nu in uwe kerk; — wanneer gesticht en door wien?
- 11°. Welke Broederschappen bestaan er, en sedert wanneer? — Door wien vergund en ingesteld? — Is er, of is er ooit geweest een bijzondere toeloop of vereering?
- 12°. Zijn er in uwe plaats, of in buitengewachten nog andere kapellen, — of vroeger geweest; — waar, en aan wie toegewijd?
- 13°. Sedert wanneer bestaat er eene kapellanij? — of eene tweede? — Door wien opgericht?
- 14°. Zijn er in, of onder uwe plaats, — en welke stichtingen, — kloosters, godshuizen, gasthuizen, enz. — of zijn er ooit geweest? — wanneer gesticht en door wien? — wanneer en hoe te niet geraakt?
- 15°. Wie zijn de Pastoors geweest in uwe parochie, van de oudste tijden tot nu toe? — sedert en tot wanneer?
- (NB. Zie daartoe in uw archief, of in de Registers van uwe kerk of in het stad- of gemeente huis.
- 16°. Waren zij reguliere, en van welke orde? — of wereldlijke geestelijken? en waar hebben zij hunne theologische studien gedaan? — Waar waren zij te voren geplaatst, of als kapellaan, of als assistent of als Pastoor? — Waar zijn zij en wanneer gestorven?
- 17°. Is hun niets bijzonders wedereeren, of hebben zij niets te lijden gehad tijdens de beroerten, die plaats hebben gehad, of bij omwenteling en vervolging?
- 18°. Wie zijn de kapellanen en assistenten geweest, — sedert en tot wanneer? — verwaarts verplaatst? (en verder wat n°. 17 vervat.)
- (NB. De namen en voornamen der geestelijken languit te schrijven, met hunne geboorteplaats en dag, als 't mogelijk is.)
- 19°. Welke gewachten vindt men onder uwe kerkelijke parochie? — Onder welke parochie behoorde eertijds de uwe? — wanneer daarvan afgescheiden?
- 20°. Hoedanig is uwe begraafplaats? — wanneer en door wien gewijd?
- 21°. Welke gilden bestonden er eertijds, — wanneer opgericht en vernietigd? — welke zijn er thans nog?
- 22°. Wat hebben de Reeven der plaats gesticht, kapel-, kerk-, of andere stichtingen, beneficiën enz.? Hadden zij het vergeringsregt (jus patronatûs)? — Is dit later op anderen overgegaan; — hoe, wanneer en op wie?
- Is u iets van dit alles bekend uit eenig historisch werk, gelief dan het boekwerk te noemen, met aanwijzing der bladzijde, (uitgenomen wat in van Gooen, Beschrijving van Breda geronden wordt) of oude handschriften of gegronde overleveringen.
- Mag ik U'w. verzoeken, uwe antwoorden spoedig of uiterlijk vóór den 1 Mei aan mij te zenden. Hierdoor zult U'w. verplichten dengenen die zich met achting noemt

U'w. Do. Dienaar,

J. B. K E R G E R, Past.

Van dhr Piet van Kalmthout, die momenteel in Nijmegen woont alle medewerking; wat door hem is aangedragen is werkelijk voortreffelijk en zo goed en rijk gedocumenteerd, dat ik omwille van de plaatsruimte mij hierin heb moeten beperken.

Het verhaal is in zeer grote mate zijn verhaal door mij aangepast en aangevuld met parochiegegevens etc..

In alle gevallen zullen in de noten, wanneer het toegespeelde documentatie betreft de initialen P.v.K. worden gebezigd.

Met veel dank
A.Pijnen.

BIJ DE FOTO'S

Foto 1 : Het verbouwde "Huize Krüger" in de Molenstraat te Roosendaal.

Foto 2 : Achterzijde bidprentje Joannes Baptista Krüger.

Foto 3 : Gedeelte van het R.K.kerkhof achter de R.K.Kerk te Hoogerheide met X gemerkt de grafsteen van Krüger.
Links andere priesterzerken w.o. die van kapelaan Constartinus Romme.

Foto 4 : Afbeelding van de zerk van pastoor Krüger (in tegenstelling tot de tekst zijn de scheuren duidelijk zichtbaar).

Foto 5 : De R.K.Kerk te Hoogerheide zoals ze er na de verbouwing door Krüger uitzag.
Gezicht vanaf de voormalige vijver aan de Huijbergseweg.
De bebouwing van Hotel "William" en omgeving was nog zeer sober.

Foto 6 : De op dezelfde plaats staande tegenwoordige R.K.Kerk te Hoogerheide.
De bouw kwam enige tijd na Krüger 's dood tot stand.
De foto dateert van + 1935.
Rechts op de voorgrond staat het huis waarin nu de "Zuidwesthoek" is gevestigd.

Bijlage " Copie van de vragenlijst van Krüger.

NOTEN:

1. Wapen van Krüger (copy bijlage 14 P.V.K.)
2. Ontleend van Genealogie Fam Krüger Bijlage 1 P.v.K.
3. Copie Lidprentje Carolus Krüger Bijlage 13 b P.v.K.
4. J.B.Krüger Geschiedenis van het Bisdom Breda Deel III blz 461.
5. Doopregister Parochie Hoogerheide 1832 - 1875.
6. idem
- 7+ idem
8. Huwelijksregister Parochie Hoogerheide 1780 - 1879.
9. Overlijdensregister Parochie Hoogerheide 1833 - 1904.
10. Rekeningenboek Parochie Hoogerheide 1850 post 10.
11. J.B.Krüger - Geschiedenis van het Bisdom Breda Deel III blz 455-456.
12. Rekeningenboek Parochie Hoogerheide 1851 post 9 en 1852 post 1
13. idem 1843 post 11 nov. en 15 d.a.v..
14. idem periode 25 mei 1844 - dec. 1844.
15. J.B.Krüger - Geschiedenis van het Bisdom Breda deel III blz 458.
16. idem blz 462.
17. Copie van Brief van Romme aan de secr.v.h.Bisdom, fotocopie 4 en 5 P.v.K.

18. Copie van brief van Maris aan de Bisschop, fotocopie 6 & 7 P.v.K.
 19. Copiën van brieven van Krüger en Romme aan de Bisschop fotocopiën 8 & 9.
 20. Copie uit voorwoord Potamo Chorografie Krüger, bijlage 4 P.v.K.
 21. Copie voorwoord Geschiedenis van het Bisdom van Breda, bijlage 6 P.v.K.
 22. Copieën van brieven van dhr. v. Leeuwen aan Mgr v. Beek, fotocop. 18, 19, 20,
 21, P.v.K.
 23. Copieën van brief Krüger aan de Bisschop, fotocopieën 11 & 12 P.v.K.
 24. Copieën " " " " " " " " " " 16 & 17 P.v.K.
 25. Copieën " " " " " " " " " " 16 & 17 P.v.K.
 26. Copie van brief van Cuypers v. Veldhoven, bijlage 1 & 2 en bijlage
 getypt van brief d.d. 1.11.1860 aan Cuypers van Veldhoven P.v.K.
 27. Copie levensbeschrijving Cuypers van Veldhoven uit Taxandria 1898
 No 5 P.v.K.
 28. Uitgebreid en bijlage 9 & 10 fotocopie 1 & 2 P.v.K.
 29. Overlijdensregister Parochie Hoogerheide 1833 - 1904.

A.P.

BIER.

"100 vóór Christus: De Bataven komen in ons Land".

Zo leerde men ons vroeger. En wat deden die Bataven daar?

"Zij dronken bier uit schedels van hun overwonnen vijanden en verdobbel-
 den hun vrouwen".

Deze voorstelling van de Bataven ten tijde van hun vestiging in de
 Betuwe schijnt ontleend te zijn aan wat de Romeinse historie-schrijver,
 Tacitus (55 - 120), in zijn "Germania" geschreven heeft. De werkelijk-
 heid was wellicht anders.

Vanzelfsprekend was Tacitus geen vriend van de Germanen. Immers, die
 Germanen, waartoe de Bataven behoorden, maakten het de Romeinse legioenen
 dikwijls bijzonder lastig. Daarom minachtte hij ze en stelde ze voor als
 onbeschaafde, woeste en zedeloze lieden.

Niettemin had hij iets bij hen opgemerkt, dat zijn belangstelling trok.
 Hij schreef: "Als drank gebruikten zij een wijnachtig brouwsel van gerst
 of tarwe".

Dat was voor de Romein, in wiens land wijn de volksdrank was, iets nieuws.
 Toch had hij eigenlijk een dergelijk brouwsel wel kunnen kennen.

Bier is namelijk een der oudste genotmiddelen en werd reeds in de Oud-
 heid vervaardigd. De oudste berichten - ongeveer 2000 jaar vóór Christus -
 stammen uit Egypte, de graanschuur van het Romeinse Imperium.

Volgens etymologen wordt ons woord "Bier" gewoonlijk in verband gebracht
 met een grondwoord "beura" of "beuza", dat dan met "bewwu" (= Gerst) in
 verbinding zou kunnen staan. Onze benaming "Gerstenat" sluit derhalve op
 deze woordafleiding goed aan.

Bier is een door gisting, zonder destillatie, bereide drank, die zich nog
 in een toestand van nagisting bevindt en bij welke bereiding mout (= ge-
 kiemde gerst), kruiden, gist en water behoren te worden gebruikt. Het bevat
 gemiddeld 3 - 5% alcohol; 0,2% koolzuur en 5 - 7% andere stoffen, zoals
 suiker, dextrine, eiwitstoffen, melkzuur, enz.

Aanvankelijk behoorde het bereiden van bier - zoals ook het bakken van brood - tot de taken van de huisvrouw. Men moet zich dan ook afvragen, of dat verdubbelen van hun huisvrouwen, zoals Tacitus beweerde, wel op waarheid berust. Zouden de Germanen werkelijk zo dwaas zijn geweest om mét hun vrouwen óók hun biertje te verspelen? Wij kunnen het niet geloven!

In Engeland, de Nederlanden en vooral Duitsland was bier vanouds de volksdrank. Mannen, vrouwen en kinderen dronken bier bij elke maaltijd en bij vele andere gelegenheden. Voor kinderen bestond er een heel slap bier. Het was een dorstlessende en opwekkende drank, die - met mate gebruikt - een zegen voor de mensheid betekende.

Er was eigenlijk, naast melk niet veel anders aan drinkbaars te verkrijgen. Het water, waarover men beschikte, was dikwijls slecht van smaak, troebel en soms zelfs levensgevaarlijk. Bier daarentegen was niet alleen verfrissend en opwekkend, maar tevens goed voor de spijsvertering.

Bovenmatig gebruik van bier moge, helaas, soms leiden tot woeste drinkgelagen; anderzijds mag men de sociale functie van het bierdrinken als samenbindende factor in het volksleven niet onderschatten.

Bier was bovendien in economisch opzicht van grote betekenis, zowel voor de overheid als voor de bevolking.

In deze bijdrage willen wij de hier genoemde punten met enige voorbeelden toelichten.

Wij, in het Zuidkwartier, met zijn heerlijk water, kunnen ons maar moeilijk voorstellen, dat elders gewaarschuwd wordt tegen het drinken van leidingwater. Vooral in zuidelijke landen komt men echter deze waarschuwing nogal eens tegen. Het leidingwater schijnt daar niet hygiënisch zuiver te zijn.

Maar de smaak van leidingwater kan ook weleens ongenietbaar zijn tengevolge van de chemische behandeling, welke het heeft ondergaan.

Als vervangingsmiddel kennen wij nu mineraalwater met of zonder prik, maar dat had men vroeger niet.

Men dronk dus - in de bovengenoemde landen - bier.

Wijn was wel bekend en werd geïmporteerd uit zuidelijker streken, doch werd alleen gedronken bij plechtigheden (erewijn) en door beter gesitueerden.

Bier had in vroeger eeuwen een maar zeer beperkte houdbaarheid en kon daardoor ook weleens schadelijk werken. Zulks blijkt uit een brief van 1705 geschreven door Lady Carnarvon, waarin zij verklaarde: "dat Miss Coke erg achteruitgegaan was en haar stemgeluid zwak en binnensmonds was, daar zij de hele zomer te oud bier had gedronken."

Uit deze brief blijkt, dat dames uit de hoogste Engelse adel bier als de normale drank beschouwden; maar tevens, dat het drinken van verschaald bier als nadelig voor de gezondheid moest worden beschouwd.

Niettemin mag men er van uitgaan, dat het drinken van bier in plaats van putwater in het algemeen een gunstige invloed uitoefende op de volksgezondheid.

Een geheelonthoudersbeweging was toen vanzelfsprekend ondenkbaar en dronkenschap een erkende nationale ondeugd.

Enerzijds erkende men de nuttigheid van het bierdrinken, maar anderzijds moest men met spijt constateren, dat daaruit ook veel ondeugd voortvloeide.

Men trachtte dan ook het biermisbruik enigermate te beperken. Daartoe bond men het bierdrinken o.a. aan allerlei rituelen en voorschriften. In vele gevallen was het voorschrift of goed gebruik bij het aanvaarden van een ambt of dienstbetrekking op een vat bier te tracteren.

Zo lezen wij bijvoorbeeld in de "Reglementen Gilde St. Sebastiaan, Ossendrecht Anno 1773" (zie tijding 78/3 - Blz. 24) onder Artikel 11, "..... waar tegens den Keizer ..... als hij zich keizer geschoten heeft, aan den gilde zal geven veertien guldens (14) in plaatse van twee (2) tonnen bier." En even verder in Artikel 27: "Dat ook niet ..... zal gepermitteerd zijn in den doelhove enige drank hoegenaamd (men kende toen ook al brandewijn !) te mogen drinken op de pene van vijf en twintig stuivers .....". Men keek wel uit bij al dat schiettuig ! Hier gaat het om een radicaal drankverbod.

Een ander voorbeeld is genomen uit het Reglement der Kistenmakers van Lübeck in 1508: "Als een leerknécht drie jaar in de leer is geweest en het vierde jaar de meester tegen loon gaat dienen, dan moet hij het ambacht een ton bier geven, acht schelling in de gildebuis storten en één pond was voor het (gilde-)altaar beschikbaar stellen. En dat bier zal men drinken in zijns meesters huis." Er was dus contróle: het feest mocht niet uit de hand lopen.

Of dat allemaal veel geholpen heeft ? Schilderijen met herbergscènes roepen daaromtrent twijfel op. Maar hierbij moet men bedenken, dat een vechtpartij van enige dronkelappen een veel schilderachtiger onderwerp is, dan een groepje rustig van hun bier genietende en samen koutende landslieden.

De schaduwzijden van het bierdrinken mogen de sociale voordelen daarvan niet verduisteren.

De mensen hadden en hebben er behoefte aan in opgewektheid met elkaar om te gaan en aldus kleur en vrolijkheid in de dagelijkse sleur te brengen: gesprekken lopen dan vlotter, ideeën worden vrijer naar voren gebracht en bediscussieerd, samenwerking komt zó gemakkelijker tot stand. Iedereen, die niet van nature een zwartkijker is, zal dat gaarne beamen.

Aanvankelijk brouwde men in elke woning zijn eigen bier. De ingrediënten daarvoor waren hoofdzakelijk: water, gerst en "gruit" (= een mengsel van heidekruiden, o.a. gagel).

Men paste een primitieve bereidingswijze toe, die daarin bestond, dat men in vuur verhitte stenen in de pot met brouwsel wierp om zo dit brouwsel aan de kook te brengen en te houden. Vóór de Eerste Wereldoorlog schijnt deze huiselijke methode in Rusland en Karinthië nog altijd te zijn toegepast.

Bij het ontstaan van steden en andere wat grotere bewoningsconcentraties ging de huisbereiding over naar het ambachtelijk brouwbedrijf. Daar kon men nu bier kopen. Het bier werd een gezelligheidsdrank. In alle steden en grotere dorpen ontstonden één of meer brouwerijen, ook het aantal herbergen steeg. De ambachtslieden konden zich beter dan de huisvrouw installeren en door sommige stadsbesturen werden zij daarbij geholpen doordat deze - tegen betaling van de zogenaamde "pannencijns" - koperen brouwketels ter beschikking stelden. Dat waren dure investeringen en de overheid kwam hierbij te hulp.

Deze welwillende medewerking ten opzichte van de brouwers was geen vorm van weldadigheid, maar spruitte voort uit puur eigenbelang. Immers, de Heren en Stadsbesturen genoten hoge inkomsten uit de bieraccijns, de korentiend en andere belastingen. Telkens als er geld nodig was verhoogde men de bieraccijns. Deze ontwikkeling is vermoedelijk in de 12e en 13e eeuw in gang gekomen.

Het bier, dat men ambachtelijk brouwde zal vermoedelijk wel iets constanter van kwaliteit geweest zijn dan de huisbrouwsels, maar ons zou het waarschijnlijk niet gesmaakt hebben. Het was zurig en vrij slecht houdbaar. Dat had tot gevolg, dat de brouwerijen slechts voor eigen naaste omgeving brouwden.

Daarin kwam echter verandering, toen men in Duitsland hop aan het brouwsel ging toevoegen.

Het bier werd hierdoor niet alleen beter van kwaliteit met een aangename (bittere) smaak, maar werd ook beter houdbaar. Dit laatste schied de mogelijkheid het over grotere afstanden te vervoeren. Hamburg en Danzig voerden reeds in de 14e en 15e eeuw hun bier naar vreemde landen uit.

Er ontstond aldus een internationale bierhandel.

Amsterdam dankt zijn eerste opkomst aan de import van Hamburgs hopenbier.

In de tweede helft van de 14e eeuw begonnen ook Nederlandse brouwers hop in hun bier te verwerken. Bekende "export-brouwerijen" - als we ze zo even mogen noemen - bevonden zich in Delft, Haarlem, Amersfoort en Gouda.

In Engeland is de verwerking van hop vermoedelijk iets later dan op het vasteland toegepast. Deze hop moest uit de Nederlanden worden ingevoerd. Dit geschiedde o.a. via Bergen op Zoom.

Genoemde stad kende natuurlijk, zoals elke andere, haar brouwerijen. Van sommige zijn de naam bekend gebleven: Londen - De Magdalaan - de Fortuyn, en tenslotte, De Blauwe Hand, die haar naam ontleende aan een lakenververij, die eerder in het gebouw gevestigd was geweest. Deze brouwerij was eigendom van de Heer van Bergen op Zoom.

In deze brouwerijen brouwde men: "inckel, dobbel en dobbel waelhems Berghs bier." Andere namen voor dezelfde soorten waren: "oirtkens, walems, bellekens, moeseler en cleyn bier". Enkel of Klein Bier werd gebrouwen uit zemelen Dubbel Bier uit tarwe.

Naast deze inheemse bieren werden ook van buitenaf verschillende soorten ingevoerd.

Van 1 maart - 1 juli 1508 werden volgens de betrokken accijns-rekening te Bergen op Zoom ingevoerd: "Delfts-, Waelems-, Engels-, Hamburger-, Oosters-(= Duits), Bremer-, Velpen- of Gugairden-, en Jopenbier". Dit laatste was afkomstig uit Danzig. Alles bij elkaar 4084 tonnen !

De vele vreemdelingen, die Bergen bezochten of er woonden, maakten het nodig, dat verschillende uitheemse biersoorten leverbaar waren. Ieder dronk immers graag zijn biertje zoals hij in eigen land gewend was.

De Engelsen namen hier een uitzonderingspositie ten opzichte van andere vreemde kooplieden in.

Op 13 juli 1498 bevestigden Heer en Stad alle privilegiën voor de "Engelse Natie". Wij lezen daar de navolgende bepaling: (de engelse) "Gouverneur en Kooplieden zullen accijnsvrij, voor hun eigen gebruik, wijn mogen hebben en Engels bier, maar ze mogen er dan ook onder geen vorm geld of vergoeding voor aannemen. Op overtreding stond per vat 20 schellingen grote vlaams ...."

Het innen van de bieraccijns werd blijkbaar dikwijls verpacht.

In 1560 klaagden de lieden van Putte, "dat het bodemgeld (= accijns) vroeger voor elke ton slechts 1 grote brabantse bedroeg en dat het nu verpacht is, om te ontvangen van elke ton 1 stuiver en dat ze dat niet wensden te betalen." Dit protest had succes, want de Markies verklaarde kort daarop, dat "er volgens oude costumen niet meer gevraagd mag worden dan 1 grote brabantse en dat hij daarop voortaan zal verpachten en anders niet".

De overheid trok grote inkomsten uit bier, maar ook voor de bevolking betekende bier een belangrijke bron van werkgelegenheid.

Wij denken hier aan de verbouwers van granen en hop, aan de vervoerders (bijv. het Gilde van de Bier- en Zakkendragers), aan kuipers en timmerlieden, aan koper-slaggers en smeden, aan schippers en voerlieden, en - niet te vergeten - aan de herbergiers.

Bier had aanvankelijk geen concurrentie van andere dranken.

Maar door de ontwikkeling van de vaart op Oostindië en Amerika ontstond langzamerhand concurrentie van koffie, thee en chocolade.

Een veel erger en ongezonder concurrentie ondervond bier echter van brandewijn. Het gebruik van "sterke drank" kwam op. Dat was een gevaarlijke ontwikkeling, niet alleen voor het brouwersvak, maar ook voor de volksgezondheid.

Het bierverbruik daalde door deze concurrentie aanmerkelijk, en het aantal brouwerijen nam zienderoge af. Telde het gewest Holland in 1748 nog meer dan 100 brouwerijen; in 1773 was dit aantal verminderd tot 73; in 1786 zelfs tot 57.

De bierbrouwers van Holland beraamden (tevergeefs) middelen om "de goë lien" weer tot het bier te lokken, "een Dranck, desen landaerdts gesondt ende als eygen zijnde".

Een »zware jongen« te Huybergen.

Veelal denkt men dat de vroegere bewoners van onze dorpen de braafheid in persoon waren. In het begrip "wangedrag" meent men wel eens te moeten verklaren als een verschijnsel van de na-oorlogse tijd. Doch wat dat betreft is er niets nieuws onder de zon. Ook de "ouden" waren wat dit betreft niet veel beter en eigenlijk zoals de mens altijd al was : goed en minder goed.

Een minder goed man, wiens naam van 1763 tot 1766 in Huijbergen op ieders lippen moet hebben gelegen en de pennen in beweging heeft gebracht was ongetwijfeld Machiel Bogaers.

Alvorens zijn negatieve handelingen nader te belichten stellen wij hem, en zijn familie even aan de lezer voor.

Machiel Bogaers ofwel Bogers was de zoon van:

Machiel Janssen Bogaerts. Deze was te Huijbergen op 3 mei

1720 gehuwd met Antonia (Teuntje) Cornelissen Looyen (1)

Uit dit huwelijk werden geboren Cornelia op 29 febr. 1721 (2)

Een zoon Cornelis op 2 aug. 1723 (3)

Daarna 10 jan. 1726 Michael (4) deze is jong overleden, vervolgens nog Maria op 6 okt. 1728 en tenslotte Michael II

" onze Giel" op 21 dec. 1732. (6)

Michael jr trouwde op 11 mei 1762 Anna Maria Camps ook wel eens Campens (7) genoemd.

Hun eerste twee kinderen waren: Cornelia geb 20 Jan. 1763 (8)

en Jacoba geb. 3 febr. 1765 (9) Ook deze laatste moet zeer jong zijn gestorven.

Machiel was dus in de fleur van zijn leven toen hem in 1765 een serie ernstige feiten ten laste werden gelegd, die hij voordien had begaan. Voordat wij in details treden, het is aandoenlijk te constateren hoeveel papier het "gerecht" van die tijd er over heeft vuil gemaakt.

In de "criminele rolle tot Huijbergen" beslaat het proces 21 grote pagina's (10)

Dat is meer dan voor alle andere zaken tezamen, die in deze tijdsspanne voorkomen. De met geleerde termen doorspekte stukken, die wij overigens zeer verkort zullen weergeven, volgen elkaar regelmatig op, men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de "Heren van Staats Huijbergen" wat indertijd niet groot was gewacht hebben tot deze zaak voldoende gewicht had en de maat vol was.

Dit bleek het geval te zijn op 11 dec. 1765 toen men hem zocht en er een voorstel tot dagvaarding uitging.

"Crimineele rolle gehouden tot Huijbergen: present den Heer Drossaert De Groot als Schouteth dezer Heerlijkheid en Schepene alle Pretor Adr. van Agtmaal den 11 dec. 1765 enz enz"

"Geregureerde Magghiel Boogers woonende op deze Dorpe".

Voorstel om hem te mogen dagvaarden wegens zijn "geperpetreerde geweldenarijen" enz.

De Heren Schepenen houden de zaak in advies.

De Heer Drossaerd doet zeer uitvoerig uit de doeken waaraan Giel zich "gepremiditeert culpabel" heeft gemaakt en wie er het slachtoffer van zijn "geweldenarijen ende forfaiten" zijn geworden. Om niet in herhaling te moeten vallen zullen wij deze feiten de lezer voorlopig nog onthouden. Maar om een tipje van de sluier op te lichten, zijn slachtoffers waren: Adriaen van Agtmalen, Gabriel Hertogs, Jan Hertogs en Jan Janssen Maes. Hij besluit zijn "propositie": "Dat Sodanige forfaiten en gepleegde excessen tot conservatie van de algemeenen veiligheid ten alder uijterste strafbaar te stellen, den gemelden Machiel Bogers van wegens meergemelde gepeepetreerde geweldenarijen in persoon" te mogen dagvaarden." Woensdag de 18 dec. 1765 gaat de zaak verder en de requirant krijgt zijn zin.

"Heeren Scheepenen gexamineert hebbende de propositie van den Heer Requirant mitsgaders de bewijzen daarbij geëxhibeert ende ingenomen hebbende het advi... van een neutraal regtsgeleerde verklaaren het verzoek van den Heer Requirant te accorderen en te outhoriseren en den gezegden ter Crimineele rolle alhêêr te citeren.

Werd getekend:

Bernaerdus Hectors

Geert Leijs (handmerk, kon niet schrijven)

Jan van Aert

Adriaen Laurijsen

Absent: Adr. van Agtmaal

Ziek: Judocus v. d. Zande en Pieter van Lommel

Mij present: van Engelen secretaris.

Het is toch wel interessant dat een deel van de "gerechte van Huybergen" op een wat twijfelachtige manier verstek liet gaan, of zou men, Giel kennende, uit voorzichtigheid hebben gehandeld?

Voorwaarts op Woensdag 15 jan. 1766.

"Van der Hagen als Procureur van de Heer Requirant (Drossaerd De Groot) verzoekt alvorens eijs te doen dat den gedaagde in persoon zal worden gehoord" enz. er.z.

"Sijn tot commissarissen genomineert om gedaegde in persoon te overhoren: De Scheepenen Bernhard Hectors en Gerard Leijs".

Na een week de volgende episode : Woensdag 29 jan 1766.

De weledel geboren Heer Drossaert de Groot R.O. requirant inzake "Magghiel Bogers". Van den Hagen voor den requirant "dede seggen" den gedaagden naader te horen en teegen Adriaen van Agtmalen, Adriaan Wesenbeek, Jan Doomen, Gabriel Hertogs en Jan Hertogs door den geregtsvoster Laurens Riens te doen seggen hen met den gedaagde te confronteren" "Den gedaagde Maghiel aangezegd door Riens heeft toegezegd te zullen komen en zich aan de regels als bij een dergelijk verhoor gesteld te zullen onderwerpen.

"Den geregtsvoster binnen gestaen zijnde heeft de citatie gedaen op den 24 deeser en van hem antwoord becoomen te hebben, zegt teegens den Drost dat ik commen sal".

De Heeren Scheepenen houden de zaak in advies.

Maandag 3 februari 1766, Weer een stap verder

Van der Hagen als vertegenwoordiger van de Drossaard schrijft dat "Gelet op aangehouden advies Heeren Scheepenen en de verklaring van de geregtswoster der Heerlijkheit omtrent de mondelinge aanzegging gedaan en na ingewonnen advies van twee neutrale rechtsgeleerden te accorderen, de gedaagde andermaal te dagvaarden in persoon."

Woensdag 11 febr. 1766 volgende statie:

Van der Hagen bericht: Dat gedaagde alsnu mag worden gehoord en geconfronteerd "tevens Adriaan van Agtmaal, Adr. Wesenbeek, Jan Doomen, Gabriel Hertog, Jan Hertog en Jan Jansen Maes van de jurisdictie van Calmthout". De getuigen mogen onder ede worden gebracht. Dit schijnt ondertussen te zijn gebeurd want hij bericht verder dat gemelde personen in handen van de officier "eed" hebben gedaan en zijn tot commissarissen van enquete gecommiteerd" Barend Hectors en Gerard Leijs scheepenen met adjunctie van de secretaris.

Na al dit geschrijf weet de lezer echter nog niet wat Giel wel op zijn kerfstok had. Maar we naderen de ontknoping van de zaak. De confrontatie en het verhoor moeten hem intussen slecht zijn bekomen.

Op woensdag de 12 mei 1766 is alles wat het voorgaande betreft achter de rug en volgt de eis tegen de verdachte. Al zijn wandaden worden nog eens uitvoerig op een rij gezet, het is uit dit relaas dat wij zijn vergripen over zullen leveren.

Den crimineelen Eijsch.

"Van der Hagen als procureur van den Heer Eijsser (de drossaard):
"Dat gedaagde in persoon zijnde een man van slegte en dangeerouse conduites sig van tijd tot tijd aan verschijdene enorme forfaiten, verregaande excessen en geweldenarijen heeft schuldig gemaakt;"
"En wel op den soogenaamden Alderheijligen van den jaars 1763 aan den persoon van Adriaan van Agtmalen van binnen dese Heerlijkheit Huijbergen, toen dese ter marktgang was geweest te Bergen op den Zoom." Wanneer hij Maghiel op de karre van Jan Doomen en diens stiefvader Geert Leijs had geladen "eenige kleine negotie van sterke drank klompen" enz. enz. Het gebeurde dat aangehaalde Doomen en Leijs en Giel op weg naar huis, in Bergen op den Zoom de bospoort uit wilden rijden en zij door "den commies ter Recherche" werden aangehouden. Nu hadden in die tijd buitenlieden binnen Bergen voor dergelijke handelingen een pasje nodig wat Giel niet bleek te bezitten.

Uiteindelijk heeft hij er een kunnen begaan en werd het "beslag" opgeheven. Bij Giel was dit alles in het verkeerde keelgat geschoten en daarover onderweg murmurerende heeft gesezt dat gemelde van Agtmalen hem wel op het convoy zou hebben verraden; 'Nader er aan toegevoegd' ik sal hem onderweg wel krijgen en hem dan nek breeken of den hals omvringen."

Samen met Jan Doomen en Geert Leijs ging het huiswaarts maar onderweg schenen ze dorst te hebben gekregen. "In de Herberg de Raaybergh onder de Heerlijkheit van Borgvliet gecoomen sijnde" heeft hij deze mannen op een kan bier vergast. "Gedaagde heeft sig self daer naer den hoff begeeven, alddar een hout ongeraep en is bij gemelde personen teruggecoomen."

Daarna liet hij zijn maten achter en vervolgde alléén, te voet, en weinig goeds van plan zijn weg naar Huybergen. Hij achterhaalde Adriaen van Agtmalen en Adriaen Wesenbeek bij den Heijmolen, het 'soogenaamde Heren-Thals Bosgen'. Van Agtmalen heeft gevraagd waar de karren bleven waarmee Giel was meegereden. Hij antwoordde nors: "te Bergen of onderwege".

Adriaan vroeg wat er dan toch wel met hem aan de hand was. Giel vatte onmiddellijk vlam "en sij op seer brutaale wijze, dat weet gij wel, jouw bliksem, en heeft daerop inmediaat van Agtmalen twee felle slaagen met den klippel in den nek toegebracht", zodanig, "dat hij beswijmt tegens den grond viel en het bloet hem langs het aangesigt gonste".

Adriaen Wesenbeek, die dit alles zag, riep tegen Giel: "Giel bende gij gek geworden of bereit er auw toe".

Nu ging hij op van Wesenbeek af en schreeuwde: "Terug Arjaon of ik geef oe van het selfde !"

Daarna gaf hij van Agtmalen "nog drie sware slaagen op sijn rug over het kruijs, welke soodaenige pijn hebbe veroorzaakt, dat van Agtmalen daarvan nog wel drie maande de smerte gevoelt heeft en paars en blouw sag". Verder heeft hij tegen van Agtmalen gezegd: "gaet nu maer naer den drost, maer dan sal ik jouw wel anders krijgen". Nadien is hij nog wel een halfuur blijven schelden, van Agtmalen en diens zwager Berend Oerlemans, die niet aanwezig was, voor "canaille uitmaekende". Volgens de getuigenissen heeft Giel hierna gemelde personen verlaten.

Dit was echter nog maar een gedeelte van wat hij destijds heeft uitgespookt. Daarvoor had hij al eerder blijk gegeven van een, zoals den procureur het omschreef "een wreevelig en seer boosaardig gedrag te besitten".

Op 7 juli 1763 teerde het rot of gilde ten huize (café) van Adriaan Lauerijssen binnen den dorpe van Huijbergen. Omstreeks tien uur 's avonds was Gabriël Hertogs, een "boereknecht", komende van het gildefeest op weg naar huis. Hij was de hof van Jan Baptist Luijsterburgh, de smid, genaderd en "daer had hij het aan zijn been". Hij heeft daar ontmoet den gedaegde in persoon met een ontbloot mesch in de hand." En zonder dat Gabriël ook maar iets tegen hem had gezegd, riep hij tegen deze: "Ik sou wel eijmant voor een halve stuiver door zijn bakhuijs willen snijden". Hertogs gaf hem ten antwoord: "Wat zou je daar nu aan hebben" en probeerde zijn weg te vervolgen.

"Doch den gedaegde voor Hertoghs uitspringende sy, mordieu, gij eerst, en inmediaat op denselfden aanvallende, heeft hij dezen eenen soodanigen trap op het hert gegeven, dat deese beswijmt en bujten sig selven ter aarde is gevallen".

Giel heeft daarna de bewusteloze Hertogs bij zijn arm en "hairsen" in het boekweit en haverveld van Mathijs van Lommel getrokken, achter het huijs van Luijsterburgh. Gedurende het "transport" naar de boekweit kwam Gabriël wat bij zijn positieven en zag waar Bogers hem heen sleurde, "houdende een ontbloot mesch in de hand". Hij stamelde: "als gij mij daar nog schupt dan ben ik kapot". Doch zonder te verpozen heeft Giel hem nog een "soodanigen schup op zijn hert gegeven dat hij andermaal bedwelmt is geraekt".

Toch had Gabriël achteraf nog wat geluk bij dit ongeluk.

Jan Hertogs en Jan Doomen, die ook van het feest kwamen afgezakt, naderden door het gekerm argwanend voorzichtig in dezelfde richting.

Daardoor waren zij min of meer de onvrijwillige bevrijders van Gabriël.

Jan Hertog was het eerst "ter plekke" en meteen het volgende slachtpffer. Ziende dat het Maggiel Bogers was trachtte hij nog te ontkomen. En wetende hoe gevaerlijk gedaegde was, heeft Jan Hertogs het inmidiaet op een loopen gezet. Hij werd echter bijna onmiddelijk achterhaald omdat hij van "alteratie" was gevallen. Daarop heeft hij ook deze "Hertog" een "swaare schup in de syde ontvangen soodat hij nog wel vier of vijf dagen de pijn heeft gevoelt." Daarna is Jan Hertogs toch aan den haal kunnen gaan," en is also aan de wreede handen van den gedaegden ontvluht.

Dit speelde zich in de nabijheid van Jan Doomen af, die zoals bekend een der getuigen was. Gabriël Hertogs intussen "bij sig selven gecommen" en door de schrik bevangen heeft zich daarna kreunend terug naar het huis van smid Luijsterburgh begeven. Daar is hij ter voorkoming van verder gevaar die nacht blijven slapen. 's Anderen daags was Gabriël er bar slecht aantoe. "Deselves linkerborst geheel swart en wel een vuist dik, en geswolle en voorts deselves aangesigte met blouwe plekke geteijsterd en beset" Jan Hertogs en Jan Doomen zijn na het gepasseerde, "den eenen na den anderen terug naar de herberg van Laurijssen gegaan." Naar het schijnt zijn deze op de late avond toch nog in een woordenwisseling verstrikt geraakt over het gebeurde met de brutale Bogers. Deze beantwoordde de verwijten van Hertogs en Doomen met de woorden: "Doet sulke dingen oew leven niet meer, maar alsof gij niet hoort of siet." Bij de confrontatie loochende hij alles naar believen. Maar de getuigenissen waren vernietigend voor hem. Zelfs de afzonderlijke verklaringen waren gelijkkluidend.

Het is bij deze "geperpetreerde violentien en forfaiten" niet gebleven hetgeen ook in de eis van van der Hagen is aangegeven. Een meer gedetailleerd beeld van de nu volgende misdaad, die ongetwijfeld de doorslag heeft gegeven verschaffen ons de stukken uit de Heerlijkheid Kalmthout. Het slachtoffer was Jan Janssen Maes, wonende te Huijbergen maar op het gebied dat in de feodale tijd (Oostenrijke Brabant) Kalmthout was.

informatie genomen ter Instantie van d'Heer L.C. Sonnius, Schouteth bij seekeren gequetsten persoon met name Jan Janssen Maes.

Compareerde voor ons Willem van Thillo en Jan Janssen. Stuydts scheepene van Calmthout ende Eschen, Jan Janssen Maes inwooner desen Heerlijkheit oud omtrent twee en dertig jaren.

De welke wij bevonden hebben zwaerlijck gequetst sijnde op het hoofd ende voorts geleden ende gevraaght door de heer rquirant sijne kennerlicheijd hoe ende op wat maniere hem de geseijde wonde was toegebracht, heeft verklaert dat hij op thiende deeser maent, augustus des morgens omtrent ses uren comende uijt de kercke van Huijbergen daar omtrent heef gevonden sekeren Machiel Bogaerts, besigh sijnde een karre hout te laeden aan zijne achterdeure dat hij deponent als dan aan den selven heeft geseijt in terminus Goede morghen Ghiel, gij laeijt hier wat op, ghij hebt de plaets soo cleijn gemaekt dat iek er ouwelijcks deur can. Wanneer den geseijden Machiel Bogaerts antwoorde in substantie.

dat ik er eens een halfhoud name er er jou de hersens mede in den cop sloegh, wanneer denselven terstont aen hem deponent met een halfhoud heeft toegebracht. Twee slaeghen d'eenop de schouwer en den anderen op het hooft, waardoor aen hem deponent de voorseijde wonde is toegebracht, verclaerende voorts hij de deponent aldaer ter plaatse niemant anders gesien te hebben als den geseijden Machiel Bogaerts en sijne maerte wesende sijns vrouwe suster. Niet anders niet overdreven Habita Lectorum. Gedaen ende gepasseert binnen Calmthout ten woonhijse van den deponent den 15 e Augustus 1765.

Ian Maes, Willem van Thillo. Jan Janssen Stuijds (11)

Giel had weer eens toegeslagen en met ernstig gevolg. Jan Maes de Huijbergse Calmthoutenaar was er niet best aan toe. Hij moest zich noodzakelijk onder doktersbehandeling stellen. En de "Chirurgijn" C Esser uit Hoogerheide verklaarde dienaangaande het volgende:

Den ondergeteekenden Chirurgijn der Heerlijcheit van Hoogerheijden ten versoeke van den heer L.C. Sonnius Schouteth der heerlijcheit van Essen en Calmthout verklaert ende attesteert voor de oprechte waarheit dat op sondagh 11 Aug. Lestleden 't sijns ondergetekende huijse is gecomen om vermaeckt ende verbonden te worden sekeren Jan Janssen Maes van Calmthoudt gequetst op het hooft, dat hij ondergeteekenden als den aen den geseijden Jan Maes heef bevonden eene groote contusie op het schouwerblad mitsgaders eene quetsure op het hooft ens-gelijcks met groote contusie dat hij ondergeteekende den selven Jan Maes meermaels nogh heef vermaeckt ende verbonden te weten op gisteren en op heden dato deser. Wanneer hij ondergeteekende heef bevonden dat het was eene penetrerende wonde met scheure of berst in het cranium endevoorts dat den ondergeteekende den voorseijden Jan Maes ondervraeght hebbende over de sytemate ofte toevallen hij Jan Maes aen hem verklaert te hebben twee a drie daeghen gebloeijt te hebben uijt den mond, niet anders, niet overdreven verclaerende hij ondergeteekdene alles als voorseijden aldus bevonden te hebben in dese zijn declaratie 't elkens des aangesoght sijnde met solemnelen eede te sullen bevestigen. Actum binnen Calmthout den vijfthienden Augustus 1700 vijfensestigh

C.Esser (12)

Giel had Jan Maes dus vreselijk toegetakeld en deze is min of meer de dood nabij geweest. Van der Hagen als eiser verklaarde nog dat Maes na de slagen "het bloet uit het hooft gonste" en "deselven sich mat uijterste inspanning aen de houdmijd wist vast te clampen". Andermaal toonde Bogaers zich hier een wrede en ongebonden woesteling. Doch bij het verhoor en confrontatie "bestaat het hem ofschoon de bewijzen voorgelegt zijn dese gepleeghde forfaiten teegens de waarheid te ontkennen."

Alles bij elkaar genomen had "Magghiel" wat de strafmaat betreft niet veel goeds te verwachten. In zijn requisitoir zegt van der Hagen dan ook: "Dat alle het zelve Sijnde Saecken welke in een land daer Justitie vigeert niet kunnen of moghen worden getollereert, maar anderen ten exempel naar behooren moeten worden gestraft." Hij concludeert en besluit: "Dat de gedaegde in persoon wegens de voornoemde violentien ende forfaiten aan de persoon van Adr. van Agtmalen, Gabriël Hertogs en Jan Maes bij hen geperpetreerde bij bij vonnisse definitie bij desen adelagbare Geregte te wijsen ten eeuwigen daagen zal worden gebannen uijt het Marquisaet van Bergen op den Zoom mitsgaders de Heerlijcheit Borgvliet sonder daer ooyt meer te moogen incommen op peene van aen den lijve te sullen worden gestraft en wijders in sijne goedere gemulcteert met soodanige geldboete als edelagbare sullen oordelen". Verder dient hij mede te betalen "in de costen en misen van Justitie alsmede in de costen van de "Processe".

Alles liet voorspellen dat het met Machiel Bogaers in deze streek "gedaen" zou zijn. Of "den Eijsch" de voorgestelde uitvoering heeft gehad, wij weten het niet maar het is zeer twijfelachtig. Uit niets is gebleken dat Giel in voorarrest heeft gezeten. En het was voor hem een koud kunstje zich in geval van bewegingsvrijheid toch in de streek te blijven. De grens ligt immers dwars door Huijbergen dus de vrijheid lag ook vlakbij. "Gedaen" was het met Giel allerminst. Hiervoor geven de oude doopregisters van Huijbergen de volledige zekerheid!

Op 16 aug. 1769 werd te Huijbergen gedoopt:
Jacoba, dochter van Machiel Bogaers en Anna Maria Camps (13)

Een duidelijke aanwijzing van zijn aanwezigheid in Huijbergen, al kan dit in het Oostenrijks deel geweest zijn. Maar hoe het ook gegaan is, een "banning" in de ware zin des woords is hij zeker niet geworden. Eindeloze schrijverij, verklaringen en vertogen hebben voor deze "crimineel" in feite geen straf opgeleverd. De ambtelijke molen van de justitie heeft destijds lang gemalen en toch is Giel "heel" gebleven. Maar wij, die in de 20e eeuw leven, weten dat soortgelijke dingen ook in onze tijd nog gebeuren.

A. Pijnen.

Verklaring van termen

Alteratie	schrik, onsteltenis
Authoriseeren	autoriseren, machtigen
Contusie	krachtig stoten, slaan
Cranium	kranion, schedel
Culpabel	schuld, schuldig
Deponent	juridische getuige
Forfaiten	misdoen, misdaden, afwijkend handelen
Geéxibeert	uithere, voortbrengen, aanbieden, ten toon spreiden
Gemulcteert	multare, beboeten, straffen, verbeuren
Genomineert	benoemd
Geperpetreert	per petrare, tot stand brengen, uitvoeren
Gepremiditeert	vooraf bedenken, met voorbedachte rade
Inmediaat	onmiddellijk, rechtstreeks, zonder tussenkomst
Prætor	eerst aangewezen ook i.v.m. rechtsspraak
Solemneel	plechtig
Vigeren	van kracht zijn, rechtskracht bezitten
Violentieën	gewelddaden

Bijlage : Copie van een kaart van de landmeter H. Adan 1761,
naar een kaart van M. van Geldre en J. Sporckmans in 1651.

Gebruikte afkortingen:

Rijksarchief 's Hertogenbosch = R.A.H.
Rijksarchief Antwerpen = R.A.A.
Gemeentearchief Kalmthout = G.A.K.
Huijbergen = Hbg

Noten:

1.	R.A.H.	R.K. Trouw- en Overlijdensregister	Hbg	1714-1803
2.	ibidem	" Doopregister	"	1714-1791
3.	ibidem	" "	"	1717-1778
4.	ibidem	" "	"	1717-1778
5.	ibidem	" "	"	1717-1778
6.	ibidem	" "	"	1714-1791
7.	ibidem	" Trouw- en overlijdensregister	"	1714-1803
8.	ibidem	" Doopregister	"	1714-1791
9.	ibidem	" "	"	1714-1791
10.	ibidem	Crimineele Rolle tot Hbg. 4-5		1760-1764-1766
11.	G.A.K.	G.A.K. 4/10 bis Nr 38		5-10-1765
12.	R.A.A.	Essen gem. art. No.4		
13.	R.A.H.	R.K. Doopregister	Hbg	1714-1791

A.P.

WETENSWAARDIGHEDEN VAN EEN DORPSKRONIEKER.

Grote lui en kleine lieden komen en gaan, families leven en maken geschiedenis. En juist dat onderdeel is wel het meest boeiende bij het graven in het verleden. Ieder mens heeft en had behoefte aan een bepaalde, vertrouwde omgeving. En juist dat was ten zeerste bepalend voor het levensritme en tradities in het dorp Ossendrecht.

En juist veel van deze gegevens vond ik vertrouwd weergegeven in de archieven van de parochie. Als zodanig ben ik van mening, dat de opgetekende kronieken, interessant genoeg zijn om te worden gepubliceerd al zullen deze natuurlijk altijd voor verbetering vatbaar zijn.

De kronieken werden opgetekend door pater P.C. Krüter secr, en de schrijver zegt er het volgende van in zijn voorwoord;

- " De schrijver van deze Kroniek is géén archievaris en heeft ook niek
- " alle bronnen en documenten kunnen benutten, die verband houden met
- " de geschiedenis van de parochie en de Kerk van Ossendrecht. Zijn
- " pogen moeten dan vanuit deze hoek bekeken worden."

Als eerste uit de kronieken : "Een herder en zijn schapen," waarna volgt " Heren en vrouwen van Ossendrecht", "Notities bij de Beye-ressen" en " Het 2de gebod in Ossendrecht".

" Een herder en zijn schapen".

Daar mij gevraagd is, in deze kroniek, ook iets te laten doorschemeren, met wat voor mensen de Ossendrechtse pastoors zoal te maken kregen, laat ik hier enkele feiten volgen, die, onder het pastoraat van J.Wijtvliet, daarvoor in aanmerking komen.

Deze herder, die een machtig predikant was en geen blad voor de mond hield, kende zijn schapen door en door, maar heeft natuurlijk niet kunnen verhinderen, dat ze wel eens uit de band sprongen. Soms heeft hij zelfs, in een of ander geval, het laatste loodje moeten leggen.

Om de kerkelijke inkomsten te vergroten kondigde hij op een Zondag af, dat de banken in de Zuidelijke zijbeuk, voortaan niet meer zouden verpacht worden. Daar kerkten vooral de rijke boeren en de boeren-renteniers. Niet omdat de pacht daar lager was, maar omdat ze daar zich meer op hun gemak voelden. Wat deden toen de koppi-gaards?

Ze huurden een "zetbaasje" dat een kwartier of zo vóór de Hoogmis, hun vroeger gepachte plaats moest bezetten. Precies op tijd, soms ook opzettelijk later, kwamen ze dan zelf aantreden, om triomfantelijk het wisselspelletje te voltooien.

Een van de boerenrenteniers wilde aan de kerk een St. Gerardus-altaar schenken en had gevraagd aan wie hij daarvoor opdracht kon geven. Te goeder trouw wees ik op de bekende Cuypers in de Kapellerlaan. De pastoor had liever een beeld van de H. Gerardus dan een altaar.

Baas Aarts echter zette door en zo kreeg het altaar een plaatsje in de kerk. Er kon echter geen H. Mis gelezen worden want de pastoor liet na een altaarsteen daarvoor bij de bisschop aan te vragen.

Om deze penible situatie op te lossen hebben de 2 kapelaans een paar kerkmeesters naar Breda gestuurd om van de bisschop een altaarsteen los te krijgen. Deze steen is (dit is zeker minder mooi) aan de pastoor, als surprise, op de vooravond van Sinterklaas, overhandigd.

Dat pastoor Wijtvliet een goede zielzorger was bleek wel extra, als hij op de preekstoel stond, en vandaar zijn hardleerse parochianen voorhield, hoe het wel en niet moest. Zo heeft hij eens duchtig uitgepakt tegen de polderjongens en poldermeisjes (die vroeger veel talrijker waren dan nu) om dat ze, als ze 's-avonds naar huis gingen, zich overgaven aan ongepaste vrijheden en daarbij de meest schuine liedjes zongen.

Met striemende woorden ging hij daar tegen te keer, omdat hij zich, naar hij zei, zich dood schaamde, als reizigers en andere bezoekers van Ossendrecht, zich daarover bij hem kwamen beklagen.

Een van zijn inslaande preken tijdens de Hoogmis was de volgende: Het ging over personen, die zich niet al te veel aan de godsdienst gelegen lieten maar, als het er op aan kwam, het hardst schreeuwden om een priester.

Uit de ademloze stilte bij de toebehoorders, begreep ik wel, dat ieder van hen door had op wie dat alles sloeg. Het betrof n.l. een van de gegoede boeren (die nu juist geen Kerkpilaar was) welke in een van de polders door een darmkoliek was overvallen en toen luidkeels had geroepen om een priester

Dit zover het manvolk, en nu over naar het vrouwvolk.

Dit heeft eens een echt echt staaltje van lichtzinnigheid gegeven in de Kerk toen het daar, in grote getale naar toe was gestroomd om het huwelijk bij te wonen van de jongste dochter van de koster.

Als de pastoor geweten had wat daarbij afgespeeld zou worden, had hij zeker ordebewaarder Luck Bogers gevraagd om bij uitzondering, ook eens in de week dienst te doen, en dit in vol ornaat, m.a.w. met zijn rode sjerp om, waarop in gouden letters te lezen stond: "Eerbied in Gods Huis". Wat was n.l. het geval?

Terwijl Ursula in bruidstooi, reeds een poos lag neergeknield op een van de twee gebruikelijke bidstoelen, bleef de andere leeg. Natuurlijk hadden de Kerkgansters dit direct in de gaten.

Van fluisteren kwam praten en van praten lachen. "Hij vertikt het" deed dan ook spoedig de ronde. En toen de stoel van de bruidegom nog altijd onbezet bleef, werd het een geroezemoes van jewelste. Het toppunt daarvan brak aan, toen een van de dames hardop voorstelde "Witte wā, we gaon Sjooke Melsen ophalen en de burgemeester, dan kan er nog altijd een trouwen doorgaan".

Dit bracht een rumoer en geslag mee, dat het schande was. De burgemeester, moet ge weten, had al jaren lang een oogje op Sjoke (die met haar zus rentenierde in een huis naast de pastorie) zonder dat het tot een trouwen kwam.

Gelukkig kwam de bruidegom plotseling opdagen. Zijn komst uit de "Wildert" was vertraagd, doordat de pantalon, die behoorde bij zijn trouwpak, niet op tijd was ingeleverd.

Daarmee was de orde en rust in de Kerk hersteld al zei een of andere babbelkous nog wel hoorbaar de vraag "zou hij zich verslapen hebben, of, hij heeft zich toch nog bedacht" zijn doorgegaan in de kerkbanken. Zulke dingen passen nu eenmaal in een dorp vlak bij de Belgische Grens.

Heren en Vrouwen van Ossendrecht.

Het gaat over de bezitter(e) van de hele, halve of vierdedelen van de heerlijkheid of van een daarbuiten vallend grondgebied. De jaartallen geven vaak alleen de vernoeming vaag aan.

1. Arnoldus van Ossendrecht	1176
2. Alardus van Ossendrecht	1187
3. Henricus van Ossendrecht	1269
4. Arnoldus van Ossendrecht, zoon van Henricus	onbekend
5. Nicolaas van Cats (Kers) (De fam. Kats bezat nog een aandeel in 1429)	1277
6. Henricus van Maelsteden	1359
7. Janne van Maelsteden	1414
8. Machteld van Maelsteden (hele heerlijkheid) gehuwd met Joh. Beyersen van Voxdale	1428-1447
9. Adrianus van der Noot, $\frac{1}{4}$ deel De fam. van der Noot t/m Anna v.d. Noot $\frac{1}{4}$ deel	1489 1457
10. Jhr. Jeremias van Serooskerke	1558
11. Jhr. Jacob van Serooskerke	1550
12. Thomas Betten $\frac{1}{2}$ deel	1557
13. Maria, zijn dochter gehuwd $\frac{1}{2}$ deel met Walraven Hack $\frac{1}{2}$ deel	1580 1612
14. Pieter Hack, hun zoon, $\frac{1}{2}$ deel	1625
15. Maria Hack, $\frac{1}{2}$ deel gehuwd met Joh. van Aarssen $\frac{1}{2}$ deel	1632 1649
16. Jaques van Aarssen $\frac{1}{2}$ deel de familie van Aarssen tot en met	1649 1649
17. Cornelis van Aarssen van Voxhol die zijn deel verkoopt aan de markies van Bergen op Zoom v.d. Paltz.	1761

Deze markies verkoopt zijn aandeel in 1800 aan de Bataafse Republiek en deze, op haar beurt, verkoopt dit, op 18 oktober 1803, aan de heer J.M. Knijff-le Candele in Antwerpen. (voor f 66.550,--) 72.250,= 1), is de verkoopsom in dato 15-11-1761.

De Beyerssen.

Notities bij de jaren 1447, 1489 en 1502.

1428.

In dit jaar wordt Machtild van der Maelsteden (waarschijnlijk dochter van Janne van der Maelstede) vernoemd als "Vrouwe van Ossendrecht". De titel kan ze al gekregen hebben, toen ze nog in de wieg lag, maar, omdat er niet vermeld wordt over een voogd of voogdes, zal ze, in 1428, wel meerderjarig geweest zijn. Of ze toen al gehuwd was met Jan Beyerssen van Voxdale, staat nergens vermeld. In de kringen van de "Heren" kon reeds een meisje van 15 jaar worden uitgehuwelijkt, zoals nog blijkt in 1724, toen de 9de markiezin van Bergen op Zoom, Maria Henricus de la Tour d'Auvergne, trouwde met Jan Christiaan, keurvorst van den Palz.

1447.

In dit jaar kwam er een afdoende schikking tot stand tussen Jan van Glymes II, Heer van Bergen op Zoom en Machtild (met haar man) aangaande de rechten van de hoge en lage heerlijkheid Ossendrecht. Daar Machteld tussen 1428 en 1447 gehuwd moet zijn, komen we voor de vraag te staan, hoe het stond met haar nageslacht. In 1502 is de "oudste zoon", nog minderjarig. Daaruit volgt dat er te voren zusters van hem mogelijk zijn, of broers, die echter vroeg gestorven moeten zijn. De oudste zoon ging vroeger vóór alle, ook oudere zusters.

1489.

In dit jaar wordt door Jan Beyerssen in de "quarta capella" een altaar (her-) opgericht. Dit kan zijn gebeurd toen hij nog in leven was, maar ook omdat hij dit in zijn testament bepaald had. Het juiste sterfjaar van Jan vond ik niet aangegeven.

1502.

Tussen 1489 en 1502 liggen slechts 13 jaren. Toch stond de oudste zoon van Jan toen nog onder voogdij van Cornelis Beyerssen. Blijkbaar, daar hij zelf óók Cornelis heette, zijn peet-oom, want, in 1502 droeg hij, met deze als voogd en voorganger, de heerlijkheid en de leengoederen in Ossendrecht, zoals zijn vader die van de heer van Bergen te leen hield, over aan Jan III van Glymes, heer van Bergen, en dit door aankoop.

We kunnen gerust concluderen, dat Jan Beyerssen van Voxdaele (ook geschreven Voxdaal) feitelijk de man is geweest, die zijn stempel heeft gedrukt op het Beyershof, dit reeds tijdens het leven van Machtild, die (al is haar sterfjaar niet bekend) vóór hem moet gestorven zijn, en ook daarna.

Dat zijn oudste zoon hem feitelijk niet is opgevolgd, kan geweest zijn, omdat zijn eigen broer het tijdelijk beheer, wegens hoge leeftijd, niet meer aankon, of, omdat hij, in zijn petekind niet de kwaliteiten vond van diens vader. Financiële moeilijkheden zouden natuurlijk ook een rol gespeeld kunnen hebben maar daarvoor trof ik geen gegevens aan.

Dat de bezitters van Ossendrecht niet zo maar konden doen en laten waar ze zin in hadden, moge blijken uit een verkort relaas genaamd:

" Het 2de gebod in Ossendrecht."

In 1771 is Ossendrecht betrokken geworden in een typische trouwkwestie.

Heer van Calfvenne was, in die tijd, Johan Baptist Joseph de Fraula. (Juten schrijft Fraula maar archivaris C. Sloomans: Traula.)

Dit heerschap kreeg het in zijn hoofd een huwelijk aan te gaan met zijn "Maarte" (alias: huishoudster of keukenprinses) Anna Catharina Convents, dochter of familie van een van de Hoogerheidense Schepenen. Het was reeds zover gekomen, dat hij, in Ossendrecht, het 2de gebod had gekregen.

Toen echter heeft zijn geschandeliseerde familie krachtdadig ingegrepen.

Ze klaagde de bruidegom aan bij de Hoge Raad van 's-Gravenhage. Hij zou ontoerekenbaar zijn, daar hij een losbol was, verkwister, enz. enz.

Ook lieten ze door deurwaarder Hus, niet alleen aan bruidegom en bruid, maar óók aan de magistraat van Ossendrecht weten, dat er niet aan het voorgenomen huwelijk gedacht kon worden, daar het 2de gebod, evenals het 1ste, ongeldig was, daar de Heer van Calfvenne nooit geldig (= 1 jaar en zes weken) in Ossendrecht gewoond had.

Er mocht niets gebeuren, vooraleer de Raad van Brabant definitief uitspraak had gedaan, en dit, op straffe van 100 gulden realen, a 3 carolli het stuk (= f 300,--)

Procureur Benjamin van der Hegen gelastte verder, dat het bruidspaar persoonlijk in den Haag moest verschijnen op 6 november 1771, of zich dáár op die datum zou doen vertegenwoordigen.

Dit is de heer van Hoogerheiden blijkbaar te machtig geworden, ook al heeft Anna Catharina Convents alles gedaan om, met hulp van de Ossendrechtse instanties, haar zaak door te drijven.

Johan Baptist Fraula gaf zijn "Maarte" echter op en is, 2 jaar later, op 5 juli 1773, met dispensatie, de man geworden van Johanna Josepha de Neufforge, zijn nicht, daar haar moeder een Isabella Fraula was.

Wat in deze "affaire" nog al komisch aandoet is de reden, waarom Johan niet met zijn "Maarte" trouwen mocht. Hij zou n.l. "onnozel" zijn, slap van zinnen, ongelukkig en zwak van geest!

Aldus het proces.

Feitelijk ging het natuurlijk om een huwelijk "beneden de stand". De familie wenste n.l. geen tweede mesalliance in haar geslacht. Al eerder was daar een huwelijksschandaal in voorgekomen toen Simon Lodewijk de Fraula een huwelijk had gesloten met Mietje du Buisson (Braemstruik) die "nutsenwaster" was in de O.L. Vrouw ter Sneeuwstraat in Brussel!!!

Ook hoge stambomen vangen véél wind!

Zoals ik reeds schreef in het begin van dit artikel, hebben grote lui en kleine lieden de geschiedenis geschreven van Ossendrecht. Een ieder op zijn eigen manier naar eigen aard en gewoonten. En het zijn juist de kleine dingen die het leven groot maken. Zo was het toen, en zo zal het altijd blijven.

Anja de Greef Verhees.
Werkgroep Alg. Geschiedenis.

Noot

1) Acte van verkoop van de halve Heerlijkheid Ossendrecht dd. 15-11-1761, gen. archief Bergen op Zoom.

Vanaf noot 2, bronnen, door Pater Krüter vermeld.

2) Literatuur:

- a. J.B. Krüger (deel 3 + 4) "Kerkel Gesch v. 't bisdom Breda (1875-1878)
- b. Anonymi "Gesch. v. het Klooster van Huybergen". (1906)
- c. van der Aa "Aardrijkskundig Woordenboek (deel 8 + 12) 1846-1849.
- d. Fr. Halma "Toneel der Vereenigde Nederlanden" (2 folianten) 1725.
- e. J.P.H. van de Broek "Bijdrage tot de Gesch. v. Baerle" 1947.

3) Tijdschriften

- a. "De Ghulden Roos" 1941
- b. "St. Geertruidbronne" 1923
- c. "Taxandria" 1895

